

Araştırma Makalesi/Research Article

Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na Türk-Fransız İlişkileri

Enes Demir*

(ORCID: 0000-0002-2661-9421)

Makale Gönderim Tarihi
27.02.2023

Makale Kabul Tarihi
24.04.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Demir, E., "Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na Türk-Fransız İlişkileri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (Eylül 2023): 1308-1364.

APA: Demir, E. (2023). Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na Türk-Fransız İlişkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1308-1364.

Öz

Osmanlı Devleti ve Fransa arasında esas olarak 16. yüzyılda başlayan ve dostane şekilde devam eden ikili münasebetler, Birinci Dünya Savaşı'na inişli ve çıkışlı bir çerçevede seyretmiştir. Savaşa gelindiğinde ise Fransa, Osmanlı Devleti ile karşıt saflarda yer almıştır. Neticede savaşın galibi olan Fransa; İngiltere ile yaptığı gizli paylaşım mutabakatlarına göre Anadolu'nun güneyindeki birçok bölgeyi işgal etmiştir. Fransız işgaline karşı bölgede Millî Mücadele başlatılmış; Türk ve Fransız birlikleri arasında çok sayıda çarpışma ve muharebe yaşanmıştır. Millî Mücadele karşısında ağır kayıplar vermesi, Suriye'deki kazanımlarını kaybetme riski, bunun yanı sıra müttefiki İngiltere'yle bazı anlaşmazlıklar yaşaması Fransa'yı Ankara Hükûmetiyle uzlaşma arayışına yöneltmiştir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türkiye, tarihcienesdemir@gmail.com.

Ph.D. Candidate, Istanbul University, Institute of Ataturk's Principles and the History of Revolution, Turkey.

İki ülke ilişkilerini bu dönemde ayrıca Sevr, Mudanya ve Lozan Konferansı süreçlerinde yaşanan gelişmeler ile tarafların tartışmalı meselelerdeki tutum ve istekleri belirlemiştir. Neticede Lozan Antlaşmasıyla birçok problem çözüme kavuşturulmuş; Hatay meselesi gibi kritik bazı sorunlar istisna olmak üzere Türkiye-Fransa arasında kalıcı barış tesis edilmiştir.

Zikredilen malumattan hareketle makalenin konusunu, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na kadar olan dönemdeki Türk-Fransız ilişkileri oluşturmaktadır. Burada Fransızların İstanbul Hükûmetiyle ilişkilerine temas edilmekle birlikte iki ülke münasebetlerini belirmesi hasebiyle konu Ankara Hükûmeti üzerinden ele alınmıştır. Böylece bahsedilen süreçte iki ülke ilişkilerini etkileyen siyasi, askerî ve iktisâdi gelişmeler ve ayrıntılar üzerinde durularak olayların iki taraf penceresinden karşılaştırmalı ortaya konulması hedeflenmektedir. Nitel araştırma ve analiz yöntemiyle hazırlanan çalışmada TBMM Tutanakları Gizli Celse Zabıtları ile mevcut telif ve tercüme eserlerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Fransa, Mondros Mütarekesi, Millî Mücadele, Ankara İtilâfnamesi, Lozan Antlaşması.

Turkish-French Relations from the Mudros Armistice to the Treaty of Lausanne

Abstract

Ottoman Empire and France relations between the, which started in the 16th century on friendly terms, continued in an alternately positive and negative manner until the First World War. When it came to the War, France was on the opposite side with the Ottoman Empire. As the victor of the war, France subsequently occupied many regions in southern Anatolia, as per the secret sharing agreements made with Britain. Against the French occupation, the National Struggle was launched and battles were fought between Turkish and French troops. Due to its heavy losses in the National Struggle, the risk of losing its gains in Syria, as well as disagreements with its ally Britain, France sought reconciliation with the Ankara Government.

Moreover, throughout this process, the relations between the two countries were defined the developments during the Sevres, Mudanya and Lausanne Conferences. Eventually, many problems were resolved with the Treaty of Lausanne. Except for critical issues such as Hatay, a lasting peace was established between Türkiye and France.

In this article, Turkish-French relations from the Armistice of Mudros to the Treaty of Lausanne. Accordingly, the developments affecting the relations between the two countries between in the aforementioned process have been

emphasized and analyzed comparatively. In the study, which has been prepared using qualitative research and analysis, the Parliamentary Minutes, Secret Session Minutes, and existing copyrighted and translated works have been utilized.

Keywords: Türkiye, France, Mudros Armistice, National Struggle, Ankara Treaty, Lausanne Treaty.

Giriş

Osmanlı-Fransa ilişkileri, ilk olarak Sultan II. Bayezid döneminde kardeşi Şehzade Cem'in Fransa'da bulunması nedeniyle Bayezid tarafından Fransa Kralı'na bir elçi gönderilmesiyle başlamıştır. Şüphesiz pek dostane olmayan bu ilişkilerin samimi olarak tesisi ise 1535 senesinde olmuştur. Fransa Kralı I. François'in İspanya Kralı'na esir düşmesi ve Osmanlı padişahından yardım istemesi ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın Fransa'ya verdiği destekle iki ülke arasında müttefiklik seviyesine yükselen ilişkiler, uzun bir müddet bu şekilde devam etmiş ve "Kadim Dost" diye anılmıştır.¹

Fransa bu ilişkiler sayesinde Osmanlı Devleti'nden "Kapitülasyon" olarak adlandırılan ticari ayrıcalıklar elde eden ilk Batılı ülke olmuştur. İlerleyen dönemlerde Fransa'nın Osmanlı'dan elde ettiği ekonomik ayrıcalıkların kapsamı da genişlemiştir.²

Osmanlı-Fransa arasındaki ilişkiler, 18. yüzyılda eski yakınlığını kaybetmiş³ ve Napolyon Bonapart'ın 1798'te Osmanlı toprağı olan Mısır'a saldırmasıyla iki devlet savaşa girmiştir. Bir süre sonra sulh sağlansa da münasebetlerde eski yakınlığı bulmak mümkün olmamıştır.⁴ Osmanlı-Fransa ilişkilerindeki bu değişim-dönüşümün en önemli sebebi, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin artık dünyanın en güçlü devleti

¹ İsmail Soysal, "Tarihsel Açından Bakıldığında Türkiye ile Fransa'nın Menfaatlerinin Birbirini Tamamlayıcı Niteliği", *Belleten*, 54/209, (Nisan 1990), s.463-475; Meliha Özpекcan, *Türk - Fransız İlişkileri (1525-1921)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s.6-20.

² Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Ankara 1994, s.1, 12-13.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt II. Kısım*, 5. bs., Ankara 2003, s.201-204.

⁴ Özpекcan, *a.g.t.*, s.44-52; 118-122.

hüviyetini kaybetmesi ve yerini Fransa'nın almasıdır.⁵ Dolayısıyla sanayileşmeye başlayan ve sömürgecilik faaliyetlerine hız veren Fransa'nın yayılcı politikası Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmuştur.⁶

19. yüzyıl ise Osmanlı ve Fransa ilişkilerinin yer yer yumuşadığı yer yer sertleştiği fakat yine de Fransa'nın belirleyici ve baskın olduğu bir dönemdir. Fransa'nın Osmanlı topraklarına yönelik işgal girişimleri bu dönemde vuku bulmuş; Fransızlar 1830'da Cezayir'i ve 1881'de ise Tunus'u işgal etmişlerdir.⁷ Aynı şekilde Fransa, 1830'larda eyalet yöneticisi olduğu Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı yakından desteklemiştir.⁸ Tüm bu olumsuz Fransız girişimlerine rağmen, Fransız Devrimi ve modernleşmenin meydana getirdiği değişim-dönüşüm konularında, Osmanlı devlet ve fikir adamlarının en çok etkilendiği ülke Fransa olmuştur. Bu kapsamda Osmanlı'daki askerî, idari vb. yenileşme hareketleri Fransa örnek alınarak yapılmış; Batılılaşma ve Batı'nın örnek alınmasında birinci sırada Fransa gelmiştir. Bu süreçte yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen veya giden birçok Osmanlı görevlisi ve vatandaşı için de ilk seçenek Paris'tir.⁹

Fransa, Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybettiği bu dönemde sık sık Gayrimüslim unsurları bahane ederek bilhassa Lübnan bölgesindeki Hristiyanları kışkırtarak Osmanlı içişlerine müdahale etmeye kalkmış;¹⁰ bunun yanı sıra Osmanlı içindeki ticari menfaatleri ve kurduğu

⁵ İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2 (1992), s.317.

⁶ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1, Ankara 2011, s.29-31.

⁷ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.7, İstanbul 1983, s.14-15, 192.

⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasal Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997, s.132.

⁹ Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri", s.317-318.

Fransa'daki gelişmelerin ve Fransız ekolünün Osmanlı yenileşmesine ve cumhuriyetin kuruluşundaki felsefi etkisi için ayrıca bkz. Zafer Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, İstanbul 2020, s.370-375.

¹⁰ Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (çev. Turan Keskin), İstanbul 2011, s.189-195, 444.

şirketlerin hakları çerçevesinde de Osmanlı Devleti'ne politik baskılar kurmaya çalışmıştı.¹¹

20. yüzyıl başlarında Fransa'nın Osmanlı'ya yönelik politikasına bakıldığında büyük ölçüde İngiltere ve Rusya ile aynı yönde hareket etmiştir. Zira Osmanlı toprakları bu ülkelerin sömürgeci ve emperyalist planlarının uygulanmasında verimli ve stratejik noktalar olarak görülmüştür. Nihayetinde bu üç devlet, Birinci Dünya Savaşı öncesinde birbirleriyle ittifak yapmıştır.¹²

Neticede Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rusya ve İngiltere ile birlikte İtilaf devletlerini oluşturmuş; Osmanlı Devleti Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın oluşturduğu İttifak devletlerine karşı savaşmıştır. Fransız ordularının Osmanlı'ya karşı en aktif olduğu cephelerden biri Çanakkale diğeri de Filistin Cephesi'dir. Çanakkale Cephesi'nde İngiliz ordusu ile Boğaz'ı geçerek İstanbul'a ulaşmak isteyen Fransız ordusu hem deniz hem kara savaşlarında aktif bir rol almıştır.¹³ Çanakkale'de başarısız olan Fransızların, Osmanlı'ya karşı ikinci cephesi ise Filistin Cephesi'dir. Bu cephede İngiliz ordusunun emri altındaki Avusturyalılar ile Fransız alayından oluşan karma Fransız piyade ve atlı süvari tugayı görev yapmıştır. Ayrıca Fransız donanmasının İngiliz donanmasıyla Akdeniz'de etkin bir şekilde görev alarak Filistin, Suriye ve Lübnan'daki çeşitli limanları bombaladığı görülmektedir.¹⁴

Savaşın devam ettiği dönemde Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya; kendi aralarında akdettikleri gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşmışlardı. Bu anlaşmalar;

- İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanarak Rusya'ya Boğazlar ve çevresini veren İstanbul Anlaşması (10 Nisan 1915),

¹¹ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.1-4.

¹² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 1. Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 5. bs., İstanbul 2017, s.26-28.

¹³ Turan, *Türk Devrim Tarihi 1. Kitap*, s.53-66.

¹⁴ Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 66, (Bahar 2020), s.70; Nuri Karakaş, "Sina-Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu: Teşkilat ve Kadro", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28/1, (2013), s.160.

- İngiltere-Fransa-İtalya arasında imzalanarak İtalya'ya 12 Ada ile Rodos'u bırakan ve Osmanlı topraklarından pay verileceğini vaat eden Londra Anlaşması (26 Nisan 1915),

- İngiltere-Fransa-İtalya arasındaki İtalya'ya İzmir, Antalya ve Konya çevresinin bırakılmasını öngören St. Jean De Maurienne Anlaşması (17 Nisan 1917),

- Bunlar arasındaki en önemli ve kapsamlı olanı İngiltere ve Fransa tarafından uzlaşılan Sykes-Picot Anlaşması (16 Mayıs 1916) idi. Buna göre Osmanlı topraklarının büyük bir bölümü İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmış, nüfuz bölgelerine ayrılmıştı. Bu paylaşımı Rusya da Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis Vilayetleri ve çevresinin kendisine bırakılması şartıyla kabul etmişti.¹⁵

Sykes-Picot paylaşımında Fransa'nın Osmanlı topraklarından alacağı paya bakıldığında; Doğu Akdeniz sahil şeridinin önemli bir bölümü yani Akka'nın kuzeyinden Adana dâhil bölgeyi içine alan bölgenin yanı sıra Anadolu'nun güneyi ve Suriye ile Musul ve çevresini kapsamaktaydı.¹⁶

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'na girildiği sırada Fransa Hükûmetini en çok endişelendiren gelişme, İttihat ve Terakki Hükûmetinin Kapitülasyonları tek taraflı kaldırması olmuştu. Zira mali, adli ve idari Kapitülasyonlardan uzun yıllar en çok faydalanan Fransa olmuştu. Osmanlı Devleti açısından ise bilhassa ekonomik Kapitülasyonlar, diğer ülkelere büyük imtiyazlar vermesiyle Osmanlı piyasasını ve yerli üreticiyi zor durumda bırakması ve devletin milli iktisat politikasını zora sokması nedeniyle büyük bir problem teşkil etmekteydi. Nitekim kaldırılma kararına en çok Fransız sermaye grupları ve şirketlerinin Osmanlı ekonomisi üzerindeki belirgin etkisi sebebiyle Fransa rahatsızlık duymuştu.¹⁷

Görüldüğü üzere dostane başlayan ve uzun yıllar iş birliği içinde devam eden Osmanlı-Fransa ilişkileri gittikçe bozulmuş ve bu iki devlet Birinci Dünya Savaşı'nda düşman ülkeler durumuna gelmişlerdi. Ancak

¹⁵ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (çev. Mehmet Harmancı), 5. bs., İstanbul 2008, s.143-157.

¹⁶ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, (çev. Şerif Erol), İstanbul 1996, s.255-258.

¹⁷ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.13-14.

Osmanlı Devleti'nde Fransa'nın ekonomi başta olmak üzere büyük bir etkisinin olması ikili ilişkilerin kolay vazgeçilmezliğini göstermekteydi. Bu açıdan Mondros Mütarekesi'yle başlayan ve Lozan Konferansı'na kadar devam eden yeni süreç, Türk-Fransız ilişkilerinin yeni geleceğinin belirlenmesi açısından önemli bir sınav dönemiydi.

Dolayısıyla adı geçen süreçte Türk-Fransız ilişkilerinin incelenmesi, İstiklal Harbi Dönemi'ndeki siyasi ve askerî gelişmelere ve Türkiye açısından kazanımlara ne derece etki ettiğinin anlaşılması ve ortaya konulması açısından önemli olacaktır.

Haddizatında iki ülke ilişkilerini konu itibarıyla ortaya koyan makale ve araştırmalar bulunmakla birlikte tarafımızdan hazırlanan makalede Türk-Fransız ilişkilerinin düşmanlıktan dostluğa geçiş aşamasını, neden-sonuç ilişkisi içerisinde interdisipliner bir anlayışla açıklamayı amaçlamaktadır. Bu amaca matuf olarak Millî Mücadele sürecinde meydana gelen önemli hadiseler ile taraflar ve aktörlerin yaklaşımlarının ortaya konulması hedeflenmiş; zikredilen hedeften hareketle de iki ülke arasında Lozan'da netice alınmayı sağlayan ayrıntıların üzerinde durulmuştur. Böylece Türk-Fransız ilişkilerinin ulaştığı seviyeye ne şekilde geldiği ve Lozan Antlaşması ile tarafların hedeflerine ne ölçüde ulaştığı ve hangi kazanımları elde ettikleri nitel analiz metoduyla incelenerek elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Bir diğer husus ise makalenin konu başlığı dikkate alındığında yaklaşık beş yıllık bir süreci ihtiva ettiği görülmektedir. Şüphesiz bu süreçte konuya özne taraflar arasında çok sayıda hadise meydana gelmiştir. Ancak makalenin sınırlılığı kapsamında iki ülke ilişkilerine belirleyici ölçüde etki eden siyasi, diplomatik, askerî ve ekonomik olaylar üzerinde durulmuş; iç ve dış faktörlerle bu durum desteklenmiştir. Zikredilen beş yıllık dönemin ilk ülke ilişkileri İstanbul Hükûmeti üzerinden olsa da gelişen süreçte taraflar arasındaki münasebetleri belirleyen Ankara Hükûmeti olduğu için konu bu merkezde ele alınmıştır. Neticede geniş bir kaynak ve araştırma yelpazesini bir araya getiren çalışmanın, bahsi geçen dönemdeki Türk-Fransız ilişkilerine yönelik kapsamlı bir bakış açısı katması ve bilgi sunması planlanmaktadır.

Mondros Mütarekesi Sürecinde Türk-Fransız İlişkileri

Mondros Mütarekesi ve Osmanlı Topraklarındaki Fransız İşgalleri

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti açısından Kasım 1914'te savaşa girmesiyle başlamış ve 1918 yılı sonlarında Batı ve Güney cephesinde olumsuz bir hal almıştı. Zira Filistin-Suriye cephesinde ağır kayıplar yaşayan Osmanlı ordusu Halep kuzeyine kadar çekilmiş; Batı'da ise Osmanlı'nın müttefiki Bulgaristan, 29 Eylül 1918'de ateşkes istemiş ve Selanik Mütarekesi'yle savaştan çekilmişti. Bu gelişme nedeniyle Osmanlı Genelkurmayı tarafından Batı Trakya üzerinden İstanbul'a yönelik yeni bir İtilaf taarruzu olabileceği değerlendirilmekteydi.¹⁸ Selanik'te bulunan Fransız General Franchet d'Esperey komutasındaki İtilaf birliklerinin, İstanbul'a yönelik ileri harekât başlatması durumunda karşı konulabilecek büyük bir askerî birlik de bulunmamaktaydı.¹⁹

Gelişmeleri değerlendiren Osmanlı yönetimi, bu girişimi engellemek için İtilaf devletleri nezdinde ateşkes girişiminde bulunmayı kararlaştırmış; bu kapsamda İttihat ve Terakki'nin iktidardan çekilmesiyle yerine Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti kurulmuştu. İlk olarak sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Sofya'daki İtilaf orduları komutanı General Francet d'Esperey ile iletişime geçmek istemişti. Bu doğrultuda eski Fransız konsoloslarından Marcel Sovoie'yi ve sonrasında da Miralay Mehmet Bey'i İtilaf orduları karargâhına göndermişti.²⁰ Aynı şekilde ABD vasıtasıyla İngiltere nezdinde de girişim yapılsa da herhangi bir yanıt alınamamıştı. Nihayetinde İstanbul'da esir bulunan İngiliz General Townshend'in girişimiyle ateşkes yapılmasına dair olumlu bir cevap alınmıştı. Londra Hükûmeti, ateşkes şartlarını tespit etmek için ilgili bakanlıklarına bir taslak metin hazırlama talimatı vermiş; aynı zamanda Fransa'nın ateşkes görüşmelerinde öncelik almaması için

¹⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Ankara 2019, s.7.

¹⁹ Osman Akandere, "Mondros Görüşmelerinde Bir Arabulucu: İngiliz Generali Townshend'in Mondros Görüşmeleri Öncesi Üstlendiği Arabuluculuk Rolü", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20/40, (Bahar 2020), s.8.

²⁰ Akandere, a.g.m, s.11.

İngiliz Donanmasının Akdeniz Filosuna bağlı iki geminin Ege Denizi'ne gönderilmesini kararlaştırmıştı.²¹

Osmanlı'nın ateşkes talebi gündeme geldiğinde Fransa Başbakanı Clemenceau'nun ev sahipliğinde İngiltere ve İtalya Başbakanlarının da iştirakiyle 5 Ekim 1918'de Paris'te bir görüşme gerçekleştirilmişti. Müttefikler, Osmanlı devletinin savaş dışı bırakılması, Boğazlara hâkim olunması, Osmanlı cephelerinden çekilecek askerlerin Almanya cephesine kaydırılması ile Almanya'yı teslim olmaya zorlamayı kararlaştırmışlardı. Üç devlet arasındaki en önemli gündem maddesi ise toplantıya Osmanlı ile yapılacak ateşkes maddelerin saptamak olup esas taslağı İngiltere belirlese de Fransa ve İtalya'nın önerileri de metne eklenmişti. Ateşkes taslağında en ağır hükümleri ihtiva eden 7. 13. 21. ve 24. maddelerdi. Özellikle Vilayeti Sitte'de karışıklık çıkması durumunda bölgenin işgal edileceğini belirten 24. madde Ermeni lobisinin etkisinde hareket eden Fransa tarafından ekletilmişti. Ayrıca Fransa'nın isteğiyle 16. maddeye, "Teslim olması veya geri çekilmesi" gereken bölgeleri belirten "Suriye, Mezopotamya ve Kilikya'daki Osmanlı birlikleri" ifadesi eklenmişti.²²

Öte yandan İngiltere'nin, ateşkesi Osmanlı Hükûmeti ile bizatihi yapma isteği yüzünden İngiltere ve Fransa Başbakanı arasında şiddetli bir tartışma yaşanmıştı.²³ İngiltere'nin süreci yönetecek asıl güç olacağını kabulü anlamına gelen bu yetki devrinden Fransa hiç memnun olmayacaktı. Zira bu esnada Akdeniz'deki en yüksek deniz komutanlığı Fransa'nın uhdesindeydi.²⁴ Neticede 11 Ekim'de uzlaşılan ateşkes metni, İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'ye gönderilmiş ve müttefikler adına pazarlık yapma yetkisine sahip olduğu bildirilmişti.²⁵ İlginçtir ki Mondros'taki Osmanlı temsilcisi

²¹ İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", *21. Yüzyıl Dergisi*, (Ekim-Kasım Aralık 2008), s.250-252.

²² Kaymaz, a.g.m, s.251-252.

²³ Margaret Macmillian, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, (çev., Belkıs Dışbudak), Ankara 2004, s.368.

²⁴ Macmillian, a.g.e, s.361.

²⁵ Erik Jan Zürcher, "The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War 1918*, London 1998, s.268-269.

Rauf Bey de Fransızların görüşmelere katılmasını istememişti.²⁶ Oysa Bulgaristan'ın savaştan çekildiği Selanik Mütarekesi'ni İtilaf devletleri adına Fransa yapmıştı.²⁷

27-30 Ekim 1918'deki görüşmelerde Osmanlı heyeti çok ağır telakki ettiği mütareke hükümlerine itiraz etmişti. Bununla birlikte 25 maddeyi ihtiva eden bu metni 30 Ekim'de imzalamasıyla Mondros Mütarekesi ortaya çıkmıştı.²⁸

Mütarekenin özellikle 7. ve 24. maddeleri, İtilaf devletlerinin stratejik noktaları ve Vilayet-i Sitte olarak anılan Şark Vilayetlerini işgallerine zemin hazırlamaktaydı. Ayrıca İtilaf devletleri; Boğaz tahkimatlarını işgal edecek, demiryollarının stratejik noktalarına el koyacaktı. Fransa'yı ilgilendiren 16. maddeye göre Suriye'de bulunan Osmanlı birlikleri teslim olacak, 5. maddeye göre iç asayişini temin edecek unsurlar dışındaki birliklerin Kilikya'dan çekilecekti.²⁹

Mütareke hükümlerinden hareketle Fransa bu süreçte, Osmanlı topraklarında doğrudan kendisi, İngiltere ile ortaklaşa ve tüm İtilaf unsurlarıyla ortaklaşa olmak üzere üç farklı şekilde işgal gerçekleştirmişti.³⁰ Fransız birliklerinin işgallerine bakıldığında Güney bölgesinde;

- İlk olarak İskenderun Limanı'na gelmiş ve 9 Kasım 1918'de İngilizlerle karaya çıkartma yaparak şehri işgal etmiş; akabinde 11 Aralık'ta Dörtyol, 17 Aralık'ta Mersin, 27 Aralık'tan itibaren de sırasıyla Adana, Pozantı, Tarsus ve Toros Tünellerini işgal etmişlerdi. Bölgedeki işgallerde Fransız ordusu Adana'yı karargâh olarak seçmiş; bu kapsamda 9 Ocak 1919'da Fransız Albayı Bremond, genel vali olarak Adana

²⁶ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.6.

²⁷ Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10/1, (2015), s.64-65.

²⁸ Macmillian, *a.g.e.*, s.361-362.

²⁹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1, Ankara, 1953, s.519-524.

³⁰ Fransız işgallerine dair ayrıca bkz. Ömer Budak, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 19, (Güz 2008), s.110-111.

hükûmet konağına yerleşmiş ve ilçelere de “gouverneur” adı verilen Fransız subaylar tayin etmeye başlamıştı.³¹

Batı bölgesinde ise Fransız birlikleri İngiliz birlikleri ile koordineli olarak;

- Doğu Trakya demiryolları, Kasaba-Aydın demiryolu, Çiftehane, Akköprü ve Afyon demiryolunu da işgal etmişti.³²

İstanbul ve Boğazlarda ise;

- Fransa'nın da dâhil olduğu İtilaf donanmaları 13 Kasım 1918'de İstanbul'a demirlemiş, Çanakkale ve İstanbul Boğazı'ndaki istihkâmlara el koymuştu.³³ İstanbul'un işgaliyle Fransa Doğu ordusu (Selanik Ordusu) komutanı General Franchet d'Esperey İstanbul'a gelmişti.³⁴

Karadeniz'de ise;

- Bölgedeki kömür madenlerini işleten Fransız şirketlerinin haklarını bahane eden Fransız birlikleri 8 Mart 1919'da Zonguldak'ı işgal etmişti. Fransız donanması ayrıca Batı Karadeniz'de devriye faaliyeti içindeydi.³⁵

Tüm bu işgallerin yanı sıra Paris Barış Konferansı devam ederken Fransa, İngiltere ve ABD'nin ortak kararıyla İzmir, Yunan birliklerine işgal ettirilmiş ve devamında Yunan ileri harekâtına da yine bu devletler olur vermişti.³⁶

Fransızların Maraş, Antep, Kilis, Osmaniye ve Urfa ile bugün Suriye'de kalan Halep Vilayeti ve Fırat'ın doğusundaki Osmanlı topraklarını işgal etmesi ise 1919 yılı sonlarında İngiltere ile yaptıkları 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilâfnâmesi neticesinde İngiliz birliklerinin

³¹ *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, yay.haz., Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 3. bs, Ankara 1999, s.102.

³² *Türk İstiklal Harbi I*, s.322; Turan, *Türk Devrim Tarihi 1. Kitap*, s.83.

³³ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.8-9.

³⁴ Zürcher, *a.g.e.*, s.270-271.

³⁵ Ali Sarıkoyuncu, “Zonguldak ve Havalisinden Kuvâ-yı Milliye'ye Yapılan Yardımlar ve Temin Edilen Gelirler”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/10, (1992), s.227.

³⁶ Macmillian, *a.g.e.*, s.422-424.

çekilmesinden sonra gerçekleşecekti.³⁷ Sonuç olarak Mütareke sürecinde bahsedilen işgaller etrafında, Fransızların Türklere yönelik alınacak kararlarda belirleyeceği olacağı Paris Barış Konferansı'na başlanmıştı.

Paris Barış Konferansı ve Diplomatik Süreçlerde Fransa'nın Türkiye'ye İlişkin Tutumu

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle mağluplarla yapılacak barış şartlarını ve kurulacak yeni düzeni belirleyecek platform Paris Barış Konferansı olmuştu. 18 Ocak 1919'da çalışmalarına başlayan Konferansta asıl karar verici ülkeler itilaf devletlerini oluşturan İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya'ydı.³⁸

Bu süreçte Fransız kamuoyu, Türklerle yapılacak antlaşma ve uygulanması gereken yaptırımlara ilişkin iki farklı görüş benimsemişti. Esas itibarıyla daha çok olumsuz tarafın görüşü hâkimdi ve bu kesim tarafından Türklerin Almanlarla ittifak yaparak Fransızlara düşmanlık gösterdiği ve Fransa'ya zarar verdiğinden bahsedilmekte; Fransa ve müttefikleri tarafından Osmanlı'nın yeniden yapılandırılması, sınırlarının başta İstanbul olmak üzere daraltılması istenmekteydi. Türkler lehine daha yapıcı tutum içerisinde olan kesim ise Türklerin Fransa'nın düşmanı olmadığını, Türklerin ilk etapta Rusya'ya savaş açtığını ve Türkiye-Fransa arasındaki tarihi dostluk ilişkilerine vurgu yapmaktaydı. Bu kesim daha çok sermaye gruplarının desteğiyle hareket eden ve Osmanlı'da iktisâdi ve mali çıkarları olan Fransız şirketleri ve gruplardı. Fakat Türklerin Ermenilere ve Rumlara katliam uyguladığını dair iddialar, Ermeni ve Rum lobisinin de katkılarıyla Fransız basınında önemli ölçüde yer alıyor ve Fransız kamuoyunda Türk karşıtı propaganda yaygınlaşıyordu.³⁹

Esasında Fransa'nın Osmanlı'yla ilgilendiği asıl konu mali ve iktisâdi konular olup Osmanlı'daki çıkarlarıydı. Bunların başında Kapitülasyonlar, Osmanlı dış borçları ve Fransa sermayesinin

³⁷ Enes Demir, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi?*, İstanbul 2018, s.136.

³⁸ Macmillian, *a.g.e.*, s.1, 301.

³⁹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara 1988, s.69-84; Macmillian, *a.g.e.*, s.432.

Osmanlı'daki hâkim etkisi ve menfaatleri geliyordu. Fransız şirketlerinin Osmanlı'da hammadde temininden çok sayıda yatırım ve işletmesine, ithalattan ihracat kalemlerine kadar çok çeşitli ve geniş ölçekli ticari ve ekonomik menfaatleri vardı.⁴⁰ Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Fransa'nın ekonomi ve ticari alanda Osmanlı maliyesi ve piyasaları üzerindeki etkisi oldukça artmıştı. Birinci Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı'daki yabancı sermayenin %55.8'i Fransız sermayesiydi. Bu sermaye yatırımları, bankacılık sektöründen demiryoluna, sigortacılıktan madencilığe, liman ve rıhtım işletmeciliğinden, elektrik, su işlerinden hava gazı ve tramvaya kadar çok çeşitli alanlarda yer alıyordu. Özellikle demiryolları yatırımları önemli bir pay tutmakta olup Osmanlı demiryollarının neredeyse yarısı Fransız şirketlerinin kontrolündeydi. Osmanlı Devleti'nin dış borcunun dağılımında da yine Fransa %53 ile birinci sıradaydı. Bu oran savaş sonunda yaklaşık %60'a kadar yükselmişti. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, savaş sonrasında Fransa'ya karşı mali ve ekonomik açıdan borçlu ve bağımlı bir vaziyetteydi.⁴¹

Bahsedilen olgu ve görüşler çerçevesinde Fransız Hükûmeti de Paris görüşmelerinde Osmanlı Devleti'yle ilgili alınacak kararlara yönelik hazırlık yapmıştı. Bu kapsamda Fransız Dışişleri Bakanlığına sunulan 23 Mayıs 1919 tarihli memorandumda; Osmanlı'nın parçalanması yahut toprak bütünlüğüne saygı duyulması şeklinde iki farklı yöntem önerilmiş ve her ikisinin de Fransa açısından artı ve eksileri irdelenmişti. Parçalama politikasına göre Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerinin kontrolünde farklı bölgelere ayrılacaktı ve İstanbul ABD mandasında kalacaktı. Fakat bu politika Fransızların Osmanlı'daki ekonomik çıkarlarını zedeleyebilirdi. Zira Osmanlı ekonomisi ve pazarında Fransız şirketlerinin bariz etkisi vardı ve Fransız sermaye grupları da bu parçalanmadan rahatsızlık duyacaktı.⁴²

⁴⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s.58-61.

⁴¹ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.13, 15-16, 81-87.

⁴²Hatta Türkiye'deki Fransız şirketlerinin oluşturduğu "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Çıkarları Topluluğu", 20 Ekim 1919'da Fransız Başbakanı'na gönderdikleri muhtıradaki; Türkiye'deki belirsiz ve kaotik sürecin sonlandırılması için barışa ulaşılmasını, Fransız şirketleri ve sermaye gruplarının bu süreçte büyük mağduriyetler yaşadığını, İngilizlerin işlerine karışmamasının sağlanmasını ve Osmanlı Hükûmetinden uğradıkları zararın tazmin edilmesini istemişlerdi. Bkz. Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.85-86.

Diğer bir seçenek olan Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı duyulması ise şüphesiz savaş öncesi Osmanlı sınırlarının korunması anlamında değil; İstanbul dâhil Türklerin çoğunluk olarak yaşadıkları yerlerin doğrudan Fransa'nın veya İtilaf devletlerinin kontrolünde olması şeklindeydi.⁴³ Nitekim Konferans başlangıcında Suriye, Irak, Filistin ve Arap Yarımadasının Osmanlı'dan kopartılmasına kesin bir şekilde karar verilmişti. Aynı şekilde Ermenistan'ın toprak taleplerine de olumlu bir yaklaşım benimsenmişti. Fakat Ermenistan mandası daha çok ABD'ye havale edilmek istenen bir konuydu.⁴⁴ Dolayısıyla asıl mesele, Osmanlı'ya bırakılacak toprakların belirlenmesiydi.

Neticede Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki maddi manevi nüfuzu ve bunu diğer müttefikleriyle paylaşmak istememesi çerçevesinde belli bir alanda da olsa Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunmanın Fransa açısından faydalı olabileceği fikri ön plana çıkmıştı.⁴⁵ Nitekim bu süreçte Osmanlı Harbiye Nezareti'nde Fransız irtibat subayı olarak görev yapan Fransız Albay Mougin, Paris'e yolladığı raporlarda; Fransız manda idaresinde Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasını önermişti. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın kabinedeki rakibi Reşit Bey de İngiliz ve ABD manda taraftarlarının aksine Fransız mandasını savunan Osmanlı bürokrasisindeki isimlerden biriydi.⁴⁶ Şüphesiz bu öneri, saha gerçekleri ve reel politığın dışındaydı.

Fransa tarafında Osmanlı'ya ilişkin görüşler bu şekilde iken İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti ise yapılması muhtemel sulh görüşmeleri için hazırlıklar içerisinde olup konferans devam ederken üç farklı barış taslağı hazırlanarak İtilaf devletleri temsilcilerine ve Paris Barış Konferansı'na sunulmuştu. Bunlar;

- Ahmet Tevfik Paşa Hükümetince hazırlanan 12 Şubat 1919 tarihli muhtıra,

⁴³ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.33-34.

⁴⁴ Macmillian, *a.g.e.*, s.370-374.

⁴⁵ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.29-31.

⁴⁶ Hülya Baykal, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk - Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougin", *Atatürk Yolu Dergisi*, 2/7, (1991), s.469.

- Paris'e davet edilen Osmanlı Heyeti Başkanı Damat Ferit Paşa tarafından konferansa sunulan 17 Haziran 1919 tarihli muhtıra,

- Hariciye Nezaretindeki sulh komisyonunca hazırlanıp Konferans'a sunulan 23 Haziran 1919 tarihli "Müdafaaname" isimli barış muhtırasıydı.⁴⁷ Bunlar arasında şüphesiz saha-siyaset dengesine uygun olan talepleri ihtiva eden Müdafaaname isimli muhtıra olup burada ilk defa somut bir şekilde Osmanlı Devleti'nin yeni sınırları dile getirilmişti. Fakat bu taslakların hiçbiri dikkate alınmamıştı.⁴⁸

Osmanlı'nın talep ettiği makul sınır önerisinin dahi reddedilmesinin sebebi İngiltere ve Fransa arasındaki Sykes-Picot'la başlayan ve Paris'te devam ettirilen paylaşım planları ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının kararlaştırılmasıydı. Ancak İngiltere, Fransa'nın bilhassa Osmanlı'nın güney topraklarında büyük nüfuz sahibi olmasını engellemeyi amaçladığı için bu iki müttefik arasında da paylaşım noktasında anlaşmazlıklar bulunmaktaydı.⁴⁹

Zira Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'nde gelişen cephe vaziyetinin paylaşım planlarıyla uyuşmaması, yani bu toprakların büyük bir bölümünün İngiliz ordusu tarafından işgal edilmesi ve kazanılan zaferde asıl payın kendilerine ait olması İngiltere'nin asıl karar verici gibi davranmasına neden olurken Fransa bundan rahatsızlık duymakta ve paylaşım planının eksiksiz uygulanmasını istemekteydi.⁵⁰

Haddizatında İngiltere'nin Fransa ile yaptığı paylaşım planlarının yanı sıra savaş sırasında Şerif Hüseyin ve oğullarına Suriye ve çevresi dâhil Arap topraklarının yönetimini vadetmesi Fransa'nın tepkisine neden olmuştu. Bu yüzden İngiltere, bölgedeki çıkarlarını temin edebilmek için Şeriflere verdiği sözleri tam anlamıyla yerine getirmek yerine Fransa'nın

⁴⁷ Muhtıralara dair detaylar için bkz. Mustafa Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 71, (2020), s.451-455.

⁴⁸ Detaylar için bkz. Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, 5. bs., İstanbul 2014, s.72-82; Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na", s.455-465.

⁴⁸ Macmillian, *a.g.e.*, s.367.

⁴⁹ Macmillian, *a.g.e.*, s.367.

⁵⁰ Macmillian, *a.g.e.*, s.374-375.

Suriye ve Akdeniz kıyıları (Lübnan) ile Anadolu'nun güneyine yönelik isteklerine olumlu yaklaşmıştı.⁵¹

Fransa özellikle hammadde kaynaklarına sahip olup hem onların nakli hem de Akdeniz ticareti açısından Anadolu'nun güneyi, Suriye ve işgal ettiğinde "Lübnan" adıyla kuracağı Akdeniz sahil şeridini talep etmekteydi.⁵²

Son kertede yapılan müzakerelere göre İngiltere ve Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilâfnâmesi imzalanmıştı. Anlaşmaya göre İngiltere, 1 Kasım 1919'dan itibaren işgal ettiği Anadolu'nun güneyi ile Suriye ve Lübnan'dan çekilmeyi kabul etmiş, karşılığında ise zaten işgalinde olan Musul ve çevresinin kendisine bırakılması sözünü almıştı.⁵³

Fransa ve İngiltere'nin ilgilendiği bir diğer konu ise başkent İstanbul'un Osmanlı'ya bırakılıp bırakılmayacağı ve Boğazlar konusuydu. Bu hususta Fransa ihtiyatlı yaklaşmakla birlikte İstanbul'un Türklere alınmasına taraftardı.⁵⁴

Şüphesiz bu paylaşım planları hukuken Osmanlı toprağı olan bölgelere yönelik yapılmaktaydı. Diplomatik arenada Osmanlı talepleri reddedilip sahada Anadolu dâhil fiili olarak uygulanmaya çalışıldığında Türk Millî Mücadele Hareketi ortaya çıkmıştı.

Fransızların Anadolu'nun Güneyini İşgali ve Millî Mücadele Hareketi'nin Başlaması

Suriye İtilâfnâmesi gereği İngiltere Hükûmeti, 1919 yılı ekim ayı sonlarından itibaren Suriye'deki ve Anadolu'nun güneyindeki askerlerini geri çekmiş ve Fransız birlikleri bölgeyi işgal etmişti.⁵⁵ Bölgenin işgali

⁵¹ İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies*, 6/3, (Nisan 2014), s.219; Macmillian, *age*, s.374; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.31-32.

⁵² Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.56, 90; Macmillian, *a.g.e.*, s.384.

⁵³ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.115-121.

⁵⁴ Köse, *a.g.m.*, s.235.

⁵⁵ Sadiye Tutsak, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Suriye'deki Gelişmelerin Ankara Hükûmeti ve Güney Cephesi Açısından Önemi (1918-1922)", *Yeni Türkiye Dergisi, Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93, (Ocak-Şubat 2017), s.1041-1042.

birçok açıdan Fransa kamuoyunda büyük bir kazanç olarak algılanmıştı.⁵⁶ L'Intransigeant Gazetesi, Kilikya'yı kastederek hammadde bolluğu, verimli tarım arazileri ve stratejik konumuyla zengin bir koloni elde ettiklerini duyurmuştu.⁵⁷ Fransız emperyal emellerini ortaya koyan bu görüşü benimseyen Fransız Hükûmeti de bölgedeki varlığını demografik olarak güçlendirmek, yani kendisine müzahir kitle tesis etmek için "Tehcir Kanunu" ile Anadolu'dan göç ettirilen Ermenilerin bölgeye geri dönmelerini teşvik etmeye başlamış; böylece kendilerine müzahir demografik bir yapı da oluşturmak istemişti. Haddizatında bölgedeki işgalci Fransız ordusunun önemli bir bölümü Ermeni lejyon askerlerden oluşmaktaydı.⁵⁸

Fransa Hükûmeti de bölgenin işgaline dair 11 Ocak 1920 tarihli bir açıklamasında; Suriye'nin müdafaası için Toros geçitlerinin kontrol altında tutulmasının önemine atıfla Kilikya'nın ekonomik ve stratejik sebeplerle işgal edildiğini; bölgedeki Türkler kadar Ermenilerin haklarını himaye edecek tarzda bir teşkilatlanma yapacaklarını belirtmişti.⁵⁹

Öte yandan Fransız işgallerine karşı İstanbul Hükûmeti tepki göstermiş, fakat asıl olarak Milli Mücadele Hareketi tarafından Fransa nezdinde protesto telgrafları çekilmiş, güneydeki hemen her şehirde mitingler düzenlenmiş ve direniş hazırlıkları başlamıştı.⁶⁰ Buna rağmen Fransız işgalinin kalıcı olmaya yönelik uygulamalarla devam etmesi ve Fransız ordusunun en az yarısını oluşturan Ermeni askerlerinin sebep olduğu mezalimler yüzünden Urfa'dan Antep'e, Maraş'tan Adana'ya,

⁵⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s.176-180.

⁵⁷ Ömer Fatih Başkan, "Millî Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101, (2020), s.11.

⁵⁸ Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız-Ermeni İşbirliği (1918-1921)", *Belleten*, 66/247, (Aralık 2002), s.945.

⁵⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, Ankara 2019, s.204; Budak, "Millî Mücadele Dönemi", s.104-106.

⁶⁰ Yücel Güçlü, "Turco-French Struggle For Mastery in Cilicia and the Ankara Agreement of 1921", *Belleten*, 65/244, (Aralık 2001), s.1086.

Hatay'dan Halep'e, Rakka'dan Deyr-i Zor'a kadar geniş bir alanda Millî Mücadele başlatılmıştı.⁶¹

Bu mücadelelerin ana amacı bölgeyi işgalden kurtarmak ve 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebûsan Meclisi'nde kabul edilen ve 17 Şubat 1920'de ilan edilen Mîsâk-ı Millî sınırlarını temin etmekte. Esasında Mîsâk-ı Millî metni açık bir sınır tanımlaması yapmasa da maddeleri sınırın kapsamına dair önemli bir fikir vermekteydi. 1. maddede “*Mütareke dâhilinde/haricinde*” tabiriyle geniş bir sınıra atıf yapılmıştı. Buna göre Fransız işgal sahasındaki bölgelere bakıldığında; Mondros Mütarekesinden birkaç gün evvel işgal edilen Halep ve Kerkük dâhil, Hatay güneyinden Halep güneyine; oradan Deyr-i Zor'a ve doğuda Musul Vilayeti güneyine ulaşan hattın Türk sınırlarında kalması amaçlanmaktaydı. Ayrıca bu hattın güneyindeki bölgelerde yaşayan halkın geleceklerine dair karar için de özgürce oylamaya başvurulması istenmişti.⁶²

Ancak Millî Mücadele'nin seyri içerisinde “silah bırakışım çizgisi dışında kalan” ibaresi “haricinde” olarak ifade edilmeye başlamıştı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa da siyasi ve askerî gelişmelere göre güney sınırlarına ilişkin verdiği demeçlerde muhtelif sınır tanımlamaları yapmıştı ki bunların hepsinde Musul ve Kerkük ile Halep'in kuzeyini Mîsâk-ı Millî'ye dâhil olarak zikretmişti.⁶³

Neticede Fransız işgali altındaki toprakları kurtarmak ve milli sınırları temin etmek için Ankara Hükûmetinin sevk ve idaresinde bölgedeki Türk kolorduları (2. ve 13. Kolordular) her şehirde kurulan Kuvâ-yı Milliye unsurlarınca yürütülen harekâtlarının hedefi, Fransız güçlerinin bölünmesiydi.⁶⁴ Böylece Türk ve Suriye Kuvâ-yı Milliye unsurları arasında iki ateş arasında kalan Fransızlar zor durumda kalacak ve işgalin

⁶¹ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara 2004, s.427-442; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.37-41; Baykal, a.g.m, s.471-473.

⁶² Budak 2014, s.155-172, Enes Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Mîsâk-ı Millî*, İstanbul 2017, s.143-154; Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.155-172.

⁶³ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, C.3, 10. bs., yay. haz., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1969, s.1186.

⁶⁴ *Türk İstiklal Harbi, IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, yay.haz., Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 2009, s.174.

sonlandırılması mümkün olacaktı.⁶⁵ Nitekim Fransızlar bunu öngöremediklerinden olsa gerek birliklerini geniş bir alanda dağınık bir biçimde küçük garnizonlar halinde işgal sahalarında konuşlandırmıştı.⁶⁶

Öte yandan Suriye Krallığı hayaliyle Osmanlı'ya isyan eden Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal ile Arap Milliyetçileri de Suriye ve çevresinin işgalinden memnun değildi. Bu açıdan Suriye genelinde, bilhassa kuzey bölgelerde Türk Millî Mücadelesiyle iş birliği içinde ve hatta bazı bölgelerde Türk idaresine bağlı kalmak için Fransızlara karşı mücadele başlamıştı.⁶⁷

Fransızlarla mücadeleye ilişkin Mustafa Kemal Paşa, 25 Ocak 1920 tarihli kolordu kumandanlıkları ve milis kuvvetlerine gönderdiği emirde; Kuvâ-yı Millîye'nin Fransızlarla yapacağı savaşa bir an önce başlamasını, Fransızlara her bölgeden taarruz edilmesini, Her bir Fransız birliğine buldukları yerde eş zamanlı saldırılmasını, düşmanın en küçük garnizonlarından başlayarak tek tek imha edilmesini istemişti.⁶⁸ Böylece Kuvâ-yı Millîye birlikleri Halep ve çevresi ile Rakka ve çevresinde Fransızlara karşı harekât başlatarak bu bölgeleri kontrol altına almışlardı.⁶⁹

Fransa açısından meseleye bakıldığında ise Fransızlar, ilk etapta Türk Milliyetçisi olarak adlandırdıkları Millî Mücadele Hareketi'nin gücünü tam olarak dikkate almamıştı. Fransız Kara Kuvvetleri tarafından hazırlanan 1 Kasım 1919 tarihli bir raporda; Mustafa Kemal hareketinin, Arap memleketleri, Kilikya ve Kürdistan dışında Osmanlı topraklarına hâkim olduğu fakat bu durumun Osmanlı Hükûmetinin güçsüzlüğü ve İngiltere'nin başarısız politikasından kaynaklandığı; dolayısıyla Mustafa

⁶⁵ Umar, *Osmanlı Yönetimi*, s.427-442; Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.155-165.

⁶⁶ Güçlü, a.g.m., s.1087.

⁶⁷ M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, 3. bs., Ankara 2015, s.133-181; Hediye Yılmaz Odabaşı, "Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, (2018), s.190; Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.155-157, 247-251.

⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa, aynı emrin devamında, Fransız kuvvetlerinin, Fırat'ın doğusunda imha edilmesi, demiryollarının tahrip edilmesi ve Fransızların bulunduğu bina ve çadırların yakılması direktifini vermiştir. Şinasi Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası 1918-1921-1930*, Ankara 1991, s.72.

⁶⁹ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1914-1940)*, Elazığ 2003, s.27-28, 176; Umar, *Osmanlı Yönetimi*, s.470.

Kemal'in gücünün abartılmaması gerektiği, sadece 13. Kolordu ve 15. Kolorduların bu anlamda savaş kabiliyetini haiz olduğu ve Kilikya konusunda tehdit oluşturamayacağı belirtilmişti. Ancak Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın bu rapordan kısa bir süre sonra hazırladığı 27 Kasım 1919 tarihli raporda, Millî Mücadele Hareketi'nin güç ve potansiyeli daha gerçekçi değerlendirilmekteydi. Buna göre Fransızların, İngilizlerden devraldığı güney bölgelerini işgal etmesiyle Mustafa Kemal'in halkı protesto mitinglerine çağırdığı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve bölge halkının İtilaf devletleri ve Fransa nezdinde işgali protesto ettiği ve Türkiye'nin paylaşılmasının kesinleşmesi durumunda ulusal güçlerin Fransızlara karşı uzun süreli bir direniş başlatabileceği dile getirilmişti. Sahadaki Türk direnişine yönelik vaziyeti idrak eden Fransa Harp Bakanlığı da 8 Aralık 1919 tarihli bir raporunda, "*Acele etmediğimiz ve dikkatli olmadığımız takdirde bölgede durum çok kritik hale gelebilir*" değerlendirmesinde bulunmuştu.⁷⁰

Türk ordusu ve Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Fransız ordusuna karşı verdiği muharebeler, Fransızları askerî ve mâlî açıdan oldukça zor durumda bıraktığı gibi Suriye'deki varlığını da ciddi anlamda tehdit etmekteydi.⁷¹ Çukurova ile Antep-Maraş-Urfa hattındaki kayıplarının yanı sıra Fransızları asıl endişelendiren husus, Türk Millî Mücadele Hareketi ile Suriye Kuvâ-yı Milliyesi'nin bazı bölgelerde iş birliği yapmasıyla Fransa'nın Suriye'de de kayıplar yaşamasıydı.⁷² Aynı zamanda Suriye'nin kuzeyinde ve orta kesimindeki halkın çoğunun Türkiye'ye bağlı kalmak istemesi ve işgal karşısındaki tutumları da Fransızları önemli derecede tedirgin etmişti.⁷³

Fransızları Fransız ordusu içerisindeki Ermeni çeteleri de zor durumda bırakmaktaydı. Ermeni çeteleri, Fransızların tabiriyle "*Türklerden intikam almak için*" Türk halkına saldırılar düzenliyor, sivil halkı katlediyordu. Bu durum bölge halkının topyekûn bir şekilde Millî Mücadeleye katılmasına ve Fransız birliklerinin zor durumda kalmasına

⁷⁰ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.37-40.

⁷¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele IV Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi*, İstanbul 2019, s.171-179.

⁷² Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.40-41.

⁷³ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.123-124.

sebeplere olmuştur.⁷⁴ Bu yüzden Fransız Hükûmeti, Millî Mücadele Hareketiyle en azından görüşerek Suriye'deki direnişe olan desteği engellemeyi ve böylece Suriye'deki işgalini kesinleştirmeyi gündemine almıştır.⁷⁵

Diğer yandan Fransız ordusu altında faaliyet gösteren Ermenilerin taşkınlıkları ve Türklere yönelik katliamları Fransızları zor durumda bırakmış ve Türk kamuoyunda Fransa karşıtı bir etki oluşturmuştur. Bu sebepten hem Fransız Hükûmeti hem Fransız kamuoyu Ermenilere karşı temkinli olmaya başlamış ve onların isteklerini reddetmeye başlamıştır. Hatta Fransız ordusundaki bazı Ermeniler de cezalandırılmıştır.⁷⁶ Bu süreçte Fransız Pierre Lotide Le Temps gazetesindeki yazılarında Türkiye'nin güney illerindeki Fransız işgalini eleştiren ve Türklerin bağımsızlık hedeflerini anlatan yazılar yazarak destek olmuştur.⁷⁷

Sonuç itibarıyla verilen mücadelelerle işgal altındaki Maraş, 12 Şubat 1920'de Fransız işgalini sonlandıran ilk şehir olmuştur. Akabinde kritik önemi haiz Bağdat demiryolu üzerindeki Telabiyad işgalden kurtarılmış ve lojistiği kesilen Urfa'daki Fransızlar da teslim olmuştur. Böylece 11 Nisan 1920'de Fransız işgali Urfa'da sonlanmıştır.⁷⁸

Fransa, Anadolu'nun güneyi ve Suriye'de karşılaştığı direnişi sahada engellemekte güçlük çekerken bölgenin geleceğine dair belirsizliği ortadan kaldırmak ve bölgenin resmi manda idaresini üstlenmek istemekteydi. Yani bölgenin kendisine aidiyetini, siyasi ve hukuki açıdan netleştirmek ve meşrulaştırmak istiyordu. İngiltere ve İtalya da kendi paylarına düşen bölgelere ilişkin aynı düşüncede olup bu üç ülke Paris'te

⁷⁴ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.60-63; Yalçın vd., *a.g.e.*, s.230-248.

⁷⁵ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.123-124.

⁷⁶ Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.180-181; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.44-45.

Fransızların, Ermenilerin artan eylemlerine yönelik rahatsızlıklarıyla ilgili bkz. Maxime Gauin, "Bir Yol Ayrımının Sebepleri: Mondros Mütarekesi'nden İtibaren Lozan Antlaşması'na Kadar Fransa Cumhuriyeti İle Ermeni Komiteleri Arasındaki İlişkiler", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 49, (2014), s.167-171.

⁷⁷ Atatürk Araştırma Merkezi, "Pierre Loti (1850- 1923)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/pierre-loti-1850-1923/>, [18.03.2023 tarihinde erişildi]

⁷⁸ İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Ankara 2003, s.189, 222-226.

neticelendiremedikleri Osmanlı topraklarının paylaşımını netleştirmek için San-Remo Konferansı'nda (18 Nisan 1920) bir araya gelmişlerdi. Neticede toplantıda konumuz bağlamında alınan kararlara göre; Suriye ve Lübnan'da Fransız mandası kurulması, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgesinin Fransız nüfuz bölgesine bırakılması, (Batı Akdeniz bölgesinin İtalya) kabul edilmişti. San-Remo'da alınan kararlar -aşağıda detaylarından bahsedileceği üzere- Sevr Anlaşması taslağı olarak Paris'e davet edilen Osmanlı heyetine tebliğ edilmişti.⁷⁹ Bununla birlikte sahadaki durum, Fransızları Millî Mücadele Hareketiyle uzlaşma arayışlarına yöneltmişti.

Fransa'nın Ankara Hükûmeti ile Uzlaşma Arayışları ve Geçici Ateşkes Yapılması

Fransa'nın Güney Cephesi'nde karşılaştığı askerî ve doğal olarak mali kayıplar ve bunun beraberinde getirdiği iç ve dış siyasetteki olumsuzluklar, Fransa Hükûmetini yeni arayışlara yöneltmişti. Ayrıca İngiltere'nin, Fransızların bazı taleplerine karşı çelişkili yaklaşımları, birçok kritik kararda belirleyici olması, İstanbul Hükûmetinin büyük ölçüde İngiltere'nin kontrolünde olması Fransa'yı rahatsız etmekteydi. Zikredilen etkenlerin yanı sıra esas olarak Anadolu'nun Millî Mücadele'nin ana temsilcisi haline gelen Heyet-i Temsiliye'nin (sonrasında Ankara Hükûmeti) kontrolünde olması ve güneydeki mücadeleyi organize etmesi, Fransa'yı artık bu yeni yönetimle diyalog kurmaya, yani kendi çıkarları bağlamında çıkar yolları aramaya itmişti.⁸⁰

Bu anlayış doğrultusunda Fransız Hükûmeti, Millî Mücadele Hareketi ile temasa geçmeye karar vermiş ve Suriye Yüksek Komiseri General Georges Picot'u bu hususta görevlendirmişti. Fransızlarca bu görüşmeye ihtiyaç duyulmasının nedeni evvela güney cephesinde karşılaştıkları işgale karşı yoğun tepki nedeniyledi. Ayrıca Millî Mücadele'nin mahiyetini anlamak ve yöneticileri ile görüşerek bölgede belirleyeceği politikalara yön vermek istemişlerdi. Bu anlayışla Sivas'a geçerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş (Aralık 1919) ve böylece Fransa yarı resmî bir biçimde Anadolu'daki Millî Mücadele Hareketiyle ilk kez temas

⁷⁹ Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, İstanbul 2012, s.58; Macmillian, *a.g.e.*, s.400, 414-416.

⁸⁰ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.20.

kurmuştu. Görüşmede Picot, Fransa'da yakında hükûmetin değişeceğini, yeni hükûmetin Türk çoğunluğun bulunduğu yerlerin Türk devletine bırakılmasına sıcak bakacağını ifade etmiş; bunun karşılığında Kilikya'da bir isyan çıkartılmaması ve Fransızlara ekonomik ayrıcalık tanınmasını talep etmişti. Mustafa Kemal Paşa ise cevaben; başta Ermeni çetelerin halka yönelik saldırılarının engellenmesi ve Fransız işgalinin sona erdirilmesi gerektiğini belirtmiş; aksi takdirde işgal edilen toprakları geri almak için Fransızlarla olan çarpışmaların devam edeceğini beyan etmişti.⁸¹

Picot'un bu ziyareti Fransa'da bazı kesimlerce eleştirilmiş; İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance, Millî Mücadele Hareketi'nin tanınması anlamına gelen bu ziyaret yerine Osmanlı Hükûmeti nezdinde girişimlerde bulunması gerektiğini dile getirmişti. Bazı Fransız askerî ve dış işleri yetkilileri de aynı görüşü paylaşmaktaydı.⁸²

Bununla birlikte yeni Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud da şayet Mustafa Kemal Paşa ile anlaşılırsa, Suriye'nin bağımsızlığını temin etmeye çalışan Arap milliyetçi hareketinin bastırılabileceğini ifade etmişti.⁸³ Fransa'nın yeni başbakanı Alexandre Millerand da General Gouraud'a Kilikya meselesinin çözümü için Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesine dair 10 Şubat 1920 tarihli bir yazı göndermişti. Lakin Deference'nin bu konudaki endişeleri nedeniyle görüşme girişimi gerçekleşmemişti. Üstelik Fransa'nın, İngiltere ve diğer ortaklarıyla birlikte başkent İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal etmesi, Fransızların Millî Mücadele Hareketiyle olan uzlaşma seçeneğini bir müddet daha işareti bırakmıştı.⁸⁴

⁸¹ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.45-49.

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin açılışından bir gün sonra yaptığı konuşmada, Picot'un söylemlerini yorumlarken onun Fransız Hükûmetinin Türkiye'ye yönelik politikasını yanlış bulduğunu; Fransa'nın Suriye'yi manda idaresine almak istediğini fakat Kilikya'yı ekonomik menfaatlerin verilmesi kaydıyla tahliye edebileceklerini düşündüğünü belirtmişti. Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336 (1920), C.1, 2. in'ikat, 4.celse, s.5-6.

⁸² Baykal, a.g.m, s.477.

⁸³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II*, Ankara 2019, s.206.

⁸⁴ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.50-52, 58, 63-66.

Konuya ilişkin bazı Fransız belgelerinde yer alan ifadeler, Fransa'nın, İstanbul'un işgal edilmesine çok da istekli olmadığı, aksine İngiltere'nin teşvik ve zorlamasıyla bu işgale "evet" dediğini ortaya koymaktadır. Zira işgalden birkaç gün evvel İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında gerçekleştirilen toplantıda İngilizler, uygulanması gereken dört madde olarak İstanbul'un işgal edilip ulusalcıların tutuklanmasını ve Meclis'in lağvedilerek hükûmetin değişmesini öne sürmüşlerdir. Bu teklife karşı İtalyan temsilcisi gibi Fransa'da karşı çıkmış ve Fransız temsilcisi Cambon, İstanbul'un halihazırda İtilaf ordularının işgalinde olduğunu; Harbiye Nezareti'ne el koymanın yeterli olacağını; seçilmiş bir Meclis'i lağvetmenin daha büyük problemler teşkil edebileceğini belirtmiştir. Buna rağmen işgalin İngiltere'nin istediği gibi olması karşısında Fransa'nın İstanbul'daki Haberalma Örgütü tarafından Fransız Savaş Bakanlığı'na gönderilen 20 Mayıs 1920 tarihli raporda; İngiltere'nin İstanbul'un işgalinin tek sorumlusu olduğunun belirtilmesi, Fransa'nın tutumuna dair bilgi vermektedir.⁸⁵ Bu süreçte Fransa'nın en önemli amacı, Osmanlı'daki ekonomik çıkarları ve çok sayıda menfaatinin korunması olup bu açıdan Osmanlı'nın ana topraklarının parçalanmasının Fransız menfaatlerine uygun olmadığı düşünülmekteydi.⁸⁶

Neticede İstanbul'un işgal edilip 11 Nisan tarihinde de meclisin kapatılması ve mebusların tutuklanıp Malta'ya sürgün edilmesi üzerine Meclis Ankara'da açılmış ve kısa sürede Meclis bünyesinde yeni bir hükûmet tesis edilmişti. Bu gelişmeler, Anadolu'daki Millî Mücadele Hareketi'nin Ankara Hükûmeti tarafından tek merkezden yönetilmesine ve diğer güçlerin de artık ciddi anlamda Millî Mücadele'yi dikkate almasına katkı sağlamıştı.⁸⁷

Yeni gelişmeler Fransa Hükûmetini, Ankara'yı muhatap alma konusunda mecbur bırakmıştı. Zira Fransız basını da "*Doğu'da Barış Ne Zaman Kurulacak*" başlığıyla müttefikleri İngiltere ve İtalya savaştan

⁸⁵ Ünsal Yavuz, "İngiliz ve Fransız Resmî Belgelerinde İstanbul'un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler", *Bellekten*, 56/217, (Aralık 1992), s.977-980, 983.

⁸⁶ Güçlü, a.g.m., s.1109-1110.

⁸⁷ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, s.75-86.

Fransa'nın Türklerle savaşmak zorunda bırakıldığına yönelik tepkileri dile getirmeye başlamıştı.⁸⁸

Nihayetinde Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Gouraud, Hükûmetinden onay alarak siyasi danışmanı Robert de Caix'i Ankara'ya göndermişti. 20 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelen Fransız heyeti ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan görüşmede; Fransızlar tarafından Sis, Pozantı ve Antep'in boşaltılması karşılığında Suriye'deki Kuvâ-yı Milliye Harekâtı'na olan desteğin kesilmesi ve geçici bir anlaşma yapılması önerilmişti. Mustafa Kemal Paşa ise güney bölgesindeki tüm Türk topraklarının boşaltılmasını istemekteydi. Bunun üzerine Fransız heyetinin bu konuda Paris'ten yetki almaları gerektiğini belirtmeleri üzerine 23 Mayıs 1920'de geçici bir ateşkes yapılması kararlaştırılmıştı.⁸⁹

29 Mayıs gecesinden itibaren yürürlüğe girecek ateşkesine göre Fransız birlikleri Sis ve Pozantı'yı boşaltarak Adana-Mersin demiryoluna, Antep kuşatmasındaki Fransız birlikleri ise şehrin dışındaki karargâhlarına çekilecekti. Savaş esirleri ve tutuklular takas edilecek, bölgedeki Fransız sermaye gruplarına ayrıcalık tanınacak ve Fransızlar Millî Mücadeleye destek olacaktı. Bu ateşkesin uygulanması konusunda iki tarafında tereddütleri olsa da Türk tarafı askerî gücünü toparlamak ve düzenlemek; Fransızlar ise Suriye'deki Arap direnişçileri bastırmak için vakte ihtiyaç duymaktaydı. Nitekim bu ateşkes döneminde Güney Cephesi'ndeki Türk ordusunu yapılandırılmış; 26 Haziran 1920 tarihli karar kapsamında Maraş merkezli 2. Kolordu'nun yerine Adana Cephesi ve Havalisi Komutanlığı; Diyarbakır merkezli 13. Kolordu'nun yerine de El-Cezîre Cephesi Kumandanlığı tesis edilerek Fransızlara karşı daha teşkilatlı bir şekilde mücadele yürütülmesi planlanmıştır.⁹⁰

Fransız ordusu ise ateşkes müddetince stratejik önemi haiz Kilis güneyindeki Katma demiryolu hattındaki birliklerini düzene sokmuş ve

⁸⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 5. bs., İstanbul 2017, s.218-219, s.218-219.

⁸⁹ Güçlü, a.g.m., s.1089-1090; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.88-95.

⁹⁰ Mümtaz Ulusoy, *İstiklâl Harbi'nde 2'nci Kolordu (1918-1921)*, Ankara 2006, s.25; Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap*, s.215-216.

takviye birlikleri Kilikya-Çukurova'ya sevk etmeye başlamıştı.⁹¹ İlerleyen aylarda Fransa'nın bölgedeki birliklerini yeni bir tümenle takviye ettiği takip edilmektedir.⁹² Fransız birlikleri ayrıca 8 Haziran 1920'de Karadeniz Ereğlisi'ni de işgal etmiş fakat gösterilen direniş neticesinde 18 Haziran'da şehirden ayrılmak durumunda kalınca bu defa bir kez daha Zonguldak'ı işgal etmişti.⁹³

Tüm bunların yanı sıra Ermenilerin taşkınlıklarına devam etmesiyle ateşkes 19 Haziran'dan itibaren bozulmuş ve Güney Cephesi'nin birçok bölgesinde Türk-Fransız çarpışmaları yeniden şiddetlenmişti. Görüldüğü üzere bu ateşkes geçici olsa da olumlu ve olumsuz yansımaları olmuştu. Fransa henüz bir ay önce San-Remo Konferansı'nda kendisine bırakılması öngörülen bölgelerden taviz verebileceğini geçici ateşkesle göstermiş, Ankara Hükûmetini yarı resmî olarak tanımış ve işgal ettiği bölgeleri boşaltabileceğine kapı aralamıştı.⁹⁴

İki taraf arasındaki muharebelerin şiddetlendiği bu dönemde; Fransa'nın da içinde bulunduğu İtilaf Devletlerinin Osmanlı topraklarını aralarında paylaştığı Sevr Anlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Hükûmeti tarafından imzalanmıştı.⁹⁵

Sevr'in 2. bölümünün 27 maddesinin 2-3 bentlerine göre Türkiye-Suriye sınırı, Karataş'ın 3 kilometre kuzeyinden başlayarak Adana ve Mersin'i Türkiye'ye; İskenderun, Hatay, Kilis, Antep, Urfa ve Mardin şehirlerini Suriye'ye, yani Fransa'ya bırakılmaktaydı.⁹⁶ Sevr taslağının yanı sıra İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Anadolu'yu siyasi sınırların dışında ekonomik nüfuz bölgesine ayıran 23 Nisan 1920 tarihli "Üçlü Sözleşme/Üçlü Anlaşma" da imzalanmıştı. Buna göre Fransa, kontrolündeki bölgelerin kuzeyinde Sivas-Elazığ-Diyarbakır ve çevresine

⁹¹ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922 I-II*, 5. bs., Ankara 2020, s.159.

⁹² Baykal, a.g.m., s.476.

⁹³ Sarıkoyuncu, a.g.m., s.227.

⁹⁴ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.88-95.

⁹⁵ Adnan Sofuoğlu, Seyfi Yıldırım, "1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi", *Belleten*, 79/284, (Nisan 2016), s.358; Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap*, s.191-192.

⁹⁶ Erim, a.g.e., s.540-541, 551-552.

kadar uzanan bölgede ekonomik nüfuz sahibi olacaktı.⁹⁷ Şüphesiz Sevr Anlaşması, Ankara Hükûmeti tarafından reddedilmişti ve İstanbul'da meclis kapalı olduğu için parlamento onayından geçmemiş ve padişahın da imzasına sunulmadığı için yürürlüğe girmemişti.⁹⁸

Üç cephede birden Millî Mücadele'nin başarıyla devam etmesi üzerine Fransa ve İtalya'nın teklifiyle Sevr şartlarını yeniden görüşmek ve gerekirse hafifletmek üzere Londra'da bir konferans toplanmış; konferansa hem İstanbul hem de Ankara Hükûmeti davet edilmişti. Böylece Ankara Hükûmeti, uluslararası bir konferansa davet edilerek Batılı devletler tarafından resmî düzeyde muhatap alınmış oluyordu.⁹⁹

Londra Konferansı ve Briand-Bekir Sami Bey Anlaşma Taslağı

Londra Konferansı başlarken İngiltere ve Fransa Başbakanları arasında 21 Şubat 1921'de bir görüşme gerçekleşmişti. İngiltere Başbakanı L. George; Türklerin güçlerinin abartıldığını, İzmir ve Trakya'da herhangi bir ödün vermenin söz konusu olmadığını dile getirirken Fransa Başbakanı Aristide Briand ise Türklerin küçümsenmemesi gerektiğini, Kilikya'da 60.000 kişilik bir Fransız kuvveti olduğunu ve sadece Fransızların 2.000'den fazla ölü verdiğini; ayrıca Türklere daha fazla baskı yapmanın Ankara'nın Bolşevik etkisine terkedilmesi anlamına geleceğini belirtmişti.¹⁰⁰

Fransız kamuoyunda da askerlerinin ölmesi ve artan masraflar nedeniyle savaş karşıtlarının sayısı artmakta ve Hükûmete tepki gösterilmekteydi. Ocak 1921'de göreve başlayan Başbakan A. Briand'ın hükûmet programı da Kilikya bölgesindeki savaşı sona erdirmek ve Fransız kamuoyunun desteğini almaktı.¹⁰¹

Londra Konferansı'na İstanbul Hükûmeti ve Ankara Hükûmeti birlikte davet edilmişti. İlk olarak Sadrazam Tevfik Paşa hitaba başlamış ve Mîsâk-ı Millî ekseninde konuşarak Sevr taslağına itiraz etmişti. Akabinde

⁹⁷ Harry N. Howard, *Türkiye'nin Taksimi Bir Diploması Tarihi (1913-1923)*, (çev. Salih Sabit Togay), Ankara 2018, s.323; Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap*, s.188.

⁹⁸ Güçlü, a.g.m., s.1091.

⁹⁹ Sofuoğlu, a.g.m., s.360-363; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.67, 98-105.

¹⁰⁰ Akşin, a.g.e., s.175-176.

¹⁰¹ Akyüz, a.g.e., s.199-201, 220.

sözü Ankara delegesi Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'e bırakmıştı.¹⁰² İtilaf devletlerinin Sevr'i yumuşatıp Ankara'yı anlaşmayı kabule ikna çabalarına karşı Bekir Sami Bey;

- Sevr'i mevzubahis etmenin mümkün olmadığını,

- Ancak Mîsâk-ı Millî'de yer alan hususlar kabul edilirse barış görüşmelerine geçilebileceğini ifade etmişti. Bu kapsamda Londra Konferansı bir sonuca ulaşmadan dağılmıştı.¹⁰³

Bununla beraber Bekir Sami Bey, Londra Konferansı görüşmeleri devam ederken İtilaf devletleriyle ayrı ayrı görüşmelerde bulunarak İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileriyle müstakil anlaşmalar yapmıştı. Bu kapsamda İngiltere ile esir mübadelesine ilişkin, İtalya ile ekonomik ve siyasi içerikli anlaşmalar imzalamıştı. Fransa ile ise önemli müzakerelerde bulunulmuş ve neticesinde "Bekir Sami-Briand Anlaşması" olarak literatüre geçen 11 Mart 1921 tarihli taslak bir metin oluşturulmuştu. Buna göre; iki taraf arasındaki çatışmalar sonlandırılacak ve Türkiye-Suriye arasında geçici bir sınır belirlenecekti ki Türkiye sınırı; İskenderun körfezinde Payas kazasının güneyinden geçerek Meydân-ı Ekbez'e ulaşacak, buradaki köy ve istasyonu Suriye'de bırakarak, Kilis'i Türkiye'ye dâhil ederek doğuda Nusaybin demiryolu hattına bağlanacaktı.¹⁰⁴

Anlaşmaya göre ayrıca Fransa'nın "Üçlü Sözleşme/Anlaşma" kapsamında elde etmeyi planladığı Anadolu'nun güneyindeki ekonomik nüfuz bölgesi de büyük ölçüde korunuyor; demiryolundan maden imtiyazına kadar Fransızlara geniş bir şekilde ekonomik hareket alanı veriliyordu. Ayrıca Fransız subay ve jandarmalarının bölgede ortak bir şekilde görev yapmasına imkân tanınıyordu.¹⁰⁵

Anlaşma taslağı, Ankara Hükûmeti ve Büyük Millet Meclisi'ne danışılmadan Bekir Sami Bey'in kişisel inisiyatifıyla hazırlanmıştı. Anlaşma Meclis'te okunduğunda Mustafa Kemal Paşa dâhil mebuslar tarafından, Mîsâk-ı Millî'ye aykırı olduğu gerekçesiyle bu taslağı sert bir

¹⁰² Sofuoğlu, a.g.m., s.367-369.

¹⁰³ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.107-110.

¹⁰⁴ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.255.

¹⁰⁵ Akşin, a.g.e., s.227-229; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.113-116.

şekilde eleştirmiş ve sonunda Bekir Sami Bey istifasını sunmak mecburiyetinde kalmıştı.¹⁰⁶ Anlaşmanın reddedilmesinde Sovyet Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması'nın da etkisinin olduğu aşikârdır. Zira Rusya gibi büyük bir devletle anlaşma yaparak Doğu Cephesi'ni kapatan ve Rusya'dan silah ve mali yardım sözü alan TBMM'nin, önemli bir rahatlama yaşadığı göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁰⁷ Bu açıdan Ankara Hükûmeti tarafından, Güney Cephesi'nde mücadeleye devam edilerek Fransız taleplerinin asgariye indirilebileceği düşünülmüş olmalıdır.

Anlaşma'nın reddinden Fransa memnun olmazken 31 Mart 1921 tarihinde kazanılan 2. İnönü Muharebesi'nin Ankara'ya kazandırdığı sinerji, Fransa'yı Yunanistan'a olan desteğini azaltmaya itmişti. Güney Cephesi'nde Fransız askerlerinin kayıpları devam etmesi nedeniyle Fransız kamuoyunda, Sevr Antlaşmasının değiştirilmesi ve Ankara Hükûmetiyle bir an önce barış yapılması gerektiğiyle ilgili talepler yükselmeye başlamıştı. Sadece Şubat ayındaki çatışmalarda 500 civarında Fransız askeri ölmüştü.¹⁰⁸

Türk-Fransız Diplomatik Görüşmelerinin Yeniden Başlaması

Bekir Sami-Briand Antlaşmasının kabul edilmeyişinin ardından Fransızlarla olan muharebeler devam etmekteydi. Fakat kısa bir sürenin ardından taraflarca yeniden görüşmelere başlanması gündeme gelmişti. Fransa'nın Ankara Hükûmeti ile uzlaşma arayışlarına girmesinde maruz kaldığı siyasi, ekonomik ve askerî olumsuzluklar hissedilmekteydi.¹⁰⁹

Zira Fransa'da 1920 sonlarından itibaren Türkler lehine dönmeye başlayan kamuoyunda, Fransa Hükûmetinin Kilikya'daki askerî ve mâlî kayıplarından ötürü artan bir eleştiri başlamıştı. Fransa'daki birçok gazete, Türklerle barış yapılmasına ve Fransız askerlerinin evlerine dönmesine yönelik yayınlarını artırmıştı. Zikredilen hususlar, yeniden görüşmelerin başlaması için Ankara'nın lehineydi.¹¹⁰

¹⁰⁶ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.256-258.

¹⁰⁷ Akşin, *a.g.e.*, s.233.

¹⁰⁸ Macmillian, *a.g.e.*, s.438-440.

¹⁰⁹ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.77-78, 125.

¹¹⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s.206-207.

Haddizatında Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarını temin etme nedeniyle askerî gücünü buraya harcama isteği, Anadolu'nun güneyine daha fazla asker kaydırarak imkânın bulunması da Türklerle anlaşarak bu cepheyi kapatma isteğini artırmıştı.¹¹¹

Tüm bunların yanı sıra Fransa'yı harekete geçiren Sovyet Rusya ve İtalya faktörü de vardı. Ankara Hükûmetinin Sovyet Rusya tarafından silah ve cephane olarak desteklenmesi, Türkiye'nin Sovyet etkisine girmesi ihtimaline karşı Fransızları endişelendirmekteydi. Böyle olursa Fransızların Türkiye'deki ekonomik ve siyasi çıkarlarını tehlikeye sokabilirdi. Bu bağlamda Fransa'daki bir kesime göre bir an evvel Ankara Hükûmeti ile uzlaşılmalıydı.¹¹²

Aynı şekilde İtalya da Şubat 1921'deki Londra'daki anlaşmadan sonra 13 Mart 1921'de de bir anlaşma imzalayarak Ankara Hükûmetine silah, cephane ve lojistik desteği sağlamayı ve borç vermeyi kabul etmiş; aynı zamanda işgal ettiği Akdeniz bölgesini tahliye etmeye başlamıştı. Dolayısıyla İtalya ve Rusya'nın İstanbul yerine Ankara Hükûmetini muhatap alması, Türklerin cephede başarıyla elde etmesi Fransızların da kendi menfaatlerini temin noktasında harekete geçmeye müteallik uluslararası gelişmelerdi. İngiltere ile hareket edilmesini düşünenler olsa da Fransa'nın politikası artık Ankara ile uzlaşmasına yönelmişti.¹¹³

Ankara Hükûmetinin anlaşmaya istekli olmasının nedenlerine bakıldığında; Yunan ordusu ile Batı Cephesi'nde muharebeler sürmekteydi. Dolayısıyla Hükûmet, Doğu Cephesi'nden sonra Güney Cephesini de kapatarak tamamen Yunanistan ile savaşa yoğunlaşmak arzusunda idi. Bir diğer politik amaç ise Fransızlarla ikili bir anlaşma imzalayarak İngiltere ve Fransa arasındaki müttefik cepheyi bölmektir. Böylece Batılı büyük bir ülke tarafından resmi muhatap da alınmış olunacaktı. Bu kapsamda 1921 yılı ortalarında iki taraf arasında görüşmeler yeniden başlamış; Türk tarafı adına görevlendirilen Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Münir Bey, Mayıs ayında Fransız işgali altındaki Yenice'ye gitmiş ve Fransız Doğu Ordusu 1. Tümen Komutanı General

¹¹¹ Güçlü, a.g.m., s.1094.

¹¹² Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul 1997, s.139.

¹¹³ Güçlü, a.g.m., s.1093; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.73-76.

Dufieux'e ile görüşmüştü. Münir Bey tarafından Dufieux'e, Bekir Sami-Briand Anlaşmasını Mîsâk-ı Millî de öngörülen sınırlar kapsamında tadil eden 12 maddelik bir taslak metni teslim edilmişti. Bunun yanı sıra taslak metinde, Fransız sermaye gruplarına bazı demiryolu hatlarının imtiyazı ile 99 yıllık süreyle demir-gümüş-krom maden çıkarma imtiyazı verileceği ifade edilmişti.¹¹⁴

Taslak metne göre sınırlar; İskenderun Körfezindeki Sarıeski'den başlayarak Afrin, Ahterin'den geçerek Fırat Nehri'ne ulaşıyor, Fırat doğusunda Rakka'yı dahil ederek doğuda Giran'a ulaşacaktı. Bunun yanı sıra Türkiye sınırları dışında kalacak ancak Türkler ve Arapların birlikte yaşadığı bölgelerde özel bir idare kurulması öngörülmüştü.¹¹⁵

Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da konuyla ilgili mecliste yaptığı 12 Mayıs 1921 tarihli konuşmada; Fransa ile acil bir şekilde anlaşılacak istendiğini, Fransa'nın da bu konuda temayül gösterdiği için yeni bir teklif gönderildiğini beyan etmişti.¹¹⁶

Fakat Türk Hükûmetinin bu teklifi Fransızlarca kabul edilmemişti. General Gouraud hazırladığı raporda; Türkiye'nin önerdiği sınırın Fransız çıkarlarına ters düşeceğini ve kabul edilmesinin mümkün olmadığını, özellikle stratejik bir nokta olan Katma ve Afrin hattının Türkiye'ye bırakılamayacağı belirtmişti. Böylelikle Fransa Hükûmeti, Ankara'nın teklifini reddetmişse de Franklin Bouillon'u resmî görüşmelerde bulunması için Ankara'ya yollamıştı. 13 Haziran 1921'de Ankara'da başlayan görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, Mîsâk-ı Millî sınırları ve diğer maddeleri ekseninde anlaşma önerirken F. Bouillon ise Bekir Sami-Brand Anlaşması ekseninde müzakere etmeye çalıştı. Bouillon, Bekir Sami Bey'in Londra'da Mîsâk-ı Millî'den bahsetmediğini dile getirmiş; Mustafa Kemal Paşa ise Türk milletinin Sevr Anlaşmasını tanımadığını ve dost olarak gördüğü Fransızlardan Sevr'e ilişkin söylemleri duymamayı ümit ettiğini beyan etmişti.¹¹⁷

¹¹⁴ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s. 102-106, 124-126.

¹¹⁵ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/23, (Mart 1992), s.281-283; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.127-129.

¹¹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Mayıs 1337 (1921), C.10, 32. in'ikat, 2.celse, s.73-76.

¹¹⁷ Akyüz, *a.g.e.*, s.299.

Nihayetinde genel görüşmelerden sonra yeni Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ve F.Bouillon arasında sınır konusundaki müzakerelere geçilmişti.¹¹⁸ Fevzi Paşa da görüşmelere katılmış ve Türk tarafı; Hatay, İskenderun ve Halep'i de içine alarak bu şehirlerin güneyinden Fırat'ın doğusunda Rakka'ya uzanan yeni bir sınır çizgisi önermişti. Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa, sınırın Asi Nehri'nin dirseğinden Fırat Nehri'nin dirseğine, oradan da Musul'a kadar uzanması gerektiğini belirtmişlerdi.¹¹⁹ Fakat bu yeni sınır önerisi, Mayıs ayında Münir Bey aracılığıyla Fransız Hükûmetine sunulan teklifteki sınır hattını daha güneyden geçiriyordu ve Bouillon tarafından kabul edilemez bulunmuştu.

Neticede görüş farklılıklardan müzakereler kesilmiş ve Bouillon önce Beyrut'a giderek Fransız Yüksek Komiseri ile görüşmüş akabinde de Paris'e giderek Türk taleplerini ve Hükûmetinin müzakere sınırlarını öğrenmek istemişti. Bu süreçte Münir Bey aracılığıyla Fransa'ya gönderilen 21 Haziran 1921 tarihli yeni taslakta sınır hattı, Fransa'nın istediği kapsamda geri çekilmiş ve büyük ölçüde Bekir Sami-Briand taslağındaki sınırın kabul edilebileceği ifade edilmişti.¹²⁰ Ankara'nın böyle bir karar değişikliğine gitmesinde; Batı Cephesi'nde Eskişehir-Kütahya yönünde yeni Yunan taarruzunun başlaması ve vaziyetin ehemmiyetinden ötürü Güney Cephesi'ni kapatarak buradaki birlikleri ve tüm maddi-manevi imkânları Batı Cephesi'ne kaydırmak istemesi önemli bir etkendi.

Öte yandan İngiltere, Fransa'nın kendisiyle koordine kurmadan Ankara Hükûmeti ile yaptığı görüşmelerden rahatsızdı. Haziran ayında İngiltere Hariciye Vekili L. Curzon Paris'e gitmiş ve Londra Konferansı'nda başarısız olan Sevri tadil projesini yeniden ele alarak Türkleri ikna etmenin gerekliliğini dile getirmişti. Curzon'un Ankara ve Yunan Hükûmeti arasında ara buluculuk yapma isteği, esasında Yunanistan'ı korumak ve Sevri'e yakın şartları kabul ettirme amacını ihtiva etmekteydi. Fransız Başbakanı Briand ise Türklere yapılacak yeni önerilerin tehdit mahiyetinde olması durumunda reddedilmesinin muhtemel olduğunu belirtmişti. Nitekim İtilaf devletlerinin bu girişimi,

¹¹⁸ Güçlü, a.g.m., s.1099-1101.

¹¹⁹ Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Ankara 2011, s.299.

¹²⁰ Yavuz, "1921 Tarihli", s.286-287; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.131-138.

Ankara tarafından bir kez daha dikkate alınmamıştı. İngiltere, bundan dolayı müttefikleri Fransa ve İtalya'yı suçlamıştı.¹²¹

Bu süreçte Paris'te bulunan F. Bouillon ise Hükûmetiyle yaptığı görüşmeler sonucunda yeni bir taslak hazırlamış ve Eylül ayında yeniden Ankara'ya gelmişti. İki taraf arasındaki diplomatik görüşmeleri yeniden canlandıran gelişmelerden biri de Türk ordusunun, Sakarya Muharebesi'nde Yunan ordusuna karşı zafer elde etmesiydi.

Ankara İtilâfnâmesi/Ankara Anlaşması

Ankara Hükûmeti adına Yusuf Kemal Bey (Hariciye Vekili) ve Mebus Fethi Bey'in (Okyar) katılımıyla F.Bouillon arasında 24 Eylül 1921'de Ankara'da yeniden başlayan görüşmelerde Fransa, sınır bakımından Türkiye lehine bazı ufak değişiklikler dışında Bekir Sami-Briand Anlaşması'nda belirlenen sınırları önermişti.¹²² Fakat bu taslakta Kilikya ve çevresindeki Fransızların geri çekilmesi, ekonomik ayrıcalıkların olmaması ve siyasi egemenliği zedeleyici bazı hükümler yoktu. Bouillon, sınır konusunda Paris'in tutumunun kesin olduğunu ve kabul edilmezse geri dönmek üzere emir aldığını belirtince Ankara Hükûmeti anlaşmayı imzalamaya karar vermişti. Sınırla ilgili TBMM'de Mîsâk-ı Millî'ye aykırı olduğu gerekçesiyle tartışmalar yaşanmış¹²³ ve Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada, Bouillon'un ve Fransa Hükûmetinin tutumundan bahsederek önerilen sınırın değiştirilmesinin zor olduğunu belirtmişti.¹²⁴

Türk-Fransız Anlaşmasına ilişkin taslakla ilgili Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 12 Ekim 1921 tarihli Meclis gizli oturumunda bilgi vermiş fakat Mebuslar öngörülen sınıra itiraz etmiştir. Müzakerelerin bilhassa Fırat'ın batısı ve doğusundaki demiryolu hattı çerçevesinde döndüğü

¹²¹ Akşin, *a.g.e.*, s.309-314.

¹²² Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap*, s.220-221.

¹²³ Bu konuda mecliste yapılan müzakereler için ayrıca bkz. Mustafa Yahya Metintaş, "Ankara Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2/5, (2019), s.8-14.

¹²⁴ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.138-145.

görülmektedir. 13, 15, 16 ve 18 Ekim tarihli oturumlarda sınır meselesi uzun uzadıya ele alınmış ve mebuslar düşüncelerini dile getirmişlerdi.¹²⁵

Mebuslardan gelen itirazlara karşı Mustafa Kemal Paşa bir açıklama yapma zarureti hissetmişti. 16 Ekim'deki hitabında Mîsâk-ı Millî'de kesin bir sınır hattı açıklanmadığını, bu hattın güç ve kuvvetin yettiği ölçüde belirlenebileceğini, zaten Fransızlarla yapılacak olan itilafnâmenin bir barış antlaşması olmayıp barışa giden yolda zemin hazırlayan bir geçici anlaşma olduğunu belirtmişti.¹²⁶

Ankara Anlaşmasına yönelik mebuslardan eleştirilere bakıldığında;

- Mersin mebusu İsmail Sefa Bey, Mîsâk-ı Millî ile belirlenen sınırlara aykırı bu anlaşmanın kabul edilmemesi gerektiğini, İskenderun, Hatay ve diğer bölgelerdeki birçok Türkün sınır dışında kalarak vatan topraklarının parçalanacağını ifade etmiş;

- Urfa Mebusu Hayali Bey, Antep'in zor durumda olduğunu ve tarihin buna lanet edeceğini belirterek anlaşmaya sert tepki göstermiş;

- Dersim Mebusu Hayri Bey ise sınırın Cerablus'tan itibaren Fırat Nehri'ni takip etmesi gerektiğini (Fırat'ın doğusu) bunun dışında hiçbir hududun kabul edilemeyeceğini belirtmiş;

- Urfa Mebusu Hayali Bey verdiği takirde ise en azından sınırın 10 kilometre daha güneyden geçirilmesini önermişti.

Mustafa Kemal Paşa ise dile getirilen itirazları F. Bouillon'a iletliğini, bu kapsamda Nusaybin ve Cizre'nin Türkiye'de kalması ve diğer konularda bazı değişiklikler yapılmasının sağlandığını ifade etmişti. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey de söz alarak anlaşmanın nihai değil geçici bir sınır tespit ettiğini açıklamıştı.¹²⁷

Sonuç olarak uzun süreli müzakere ve tartışmaların Mecliste yapılan sözlü oylamayla anlaşmanın kabul edilmesine karar verilmesiyle¹²⁸ 20

¹²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Ekim 1337 (1921), C.13, 91. in'ikat, 2.celse, s.290-296; 13 Ekim 1337 (1921), C.13, 92. in'ikat, 2.celse, s.298-314; 15 Ekim 1337 (1921), C.13, 93. in'ikat, 3.celse, s.321-331.

¹²⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1337 (1921), C.13, 94. in'ikat, 1. ve 2.celse, s.354-356.

¹²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 18 Ekim 1337 (1921), C.13, 96. in'ikat, 3.celse, s.360-372.

¹²⁸ Güçlü, a.g.m., s.1104-1105.

Ekim 1921 tarihinde 13 maddeyi ihtiva eden Ankara İtilâfnâmesi/Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın esas metnine ek olarak çeşitli konulara ilişkin karşılıklı mektuplar da teati edilmiştir. Anlaşmaya ek karşılıklı teati edilen mektuplarda ise Fransa'nın Türkiye'nin bağımsızlığını desteklemesi, İskenderun ve Antakya'daki Türklerin kültürlerini geliştirecek imkânların verilmesi ve okulların açılması, Pozantı-Nusaybin arasındaki demiryolu imtiyazının Fransız şirketine verilmesi, Türkiye'deki Fransız okulları ve diğer kuruluşlarının faaliyetlerini sürdürmesi, Ergani madenleri ve Adana'daki pamuk işletmeleriyle ilgili Fransızların imtiyaz alması konusunun Türkiye tarafından incelenmesi gibi hususlara yer verilmiştir.¹²⁹

Ankara İtilâfnâmesi'yle, Mîsâk-ı Millî'nin hedeflenen güney sınırları temin edilememiştir. Nitekim Hatay ve İskenderun'dan Halep kuzeyinde, Resulayn'dan Haseke'ye Rakka'dan Deyr-i Zor'a kadar Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı ordusunun konuşlu bulunduğu, mütareke sonrası işgal edilse de Fransızlarla mücadelede geri alınan bazı yerler sınır dışında kalmıştır.¹³⁰ Bununla birlikte anlaşma sayesinde Adana, Osmaniye, Mersin, Kilis ve Antep şehirlerindeki Fransız işgali sonlandırılmış; güneydeki coğrafi bütünlük tesis edilmiştir.¹³¹

Bunun yanı sıra Fransa; Sykes-Picot, Suriye İtilafnâmesi, San-Remo/Sevr ve Üçlü Anlaşma ile Türk topraklarıyla ilgili kendi lehine olan maddelerden feragat etmişti. İlk defa Batılı bir devlet Ankara Hükûmetiyle anlaşma yaparak aktif savaşa son vermiş ve milli sınırları tanıdı. Ankara Hükûmeti ayrıca Fransız şirketleri vasıtasıyla cephaneye ve silah almayı temin etmişti. Özellikle de Güney Cephesi'nin kapanmasıyla bu cephedeki birlikler ile harp silah, araç-gereç ve malzemesinin Batı Cephesi'ne sevk edilme imkânı bulunmuştu.¹³²

Fransız penceresinden Ankara İtilafnâmesi'nin yankılarına bakıldığında, kamuoyu Kilikya'daki savaşın sona ermesinden büyük

¹²⁹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara 2000, s.48-49; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.147-148.

¹³⁰ Mustafa Budak, "Ankara İtilâfnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13/38, (1997), s.407-412.

¹³¹ Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.286, 302, 371-372.

¹³² Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.149-160; Güçlü, a.g.m., s.1105-1106.

ölçüde memnun olmuş; basın anlaşmayı destekleyici yazılar yazmıştı. Daha azınlık bir kesim ise Kilikya'dan çekilerek Türklere büyük ölçüde toprak bırakıldığı argümanı ve İngiltere ile olan ilişkileri etkileyeceği gerekçesiyle anlaşmayı eleştirmişlerdi.¹³³ Hâlbuki Anlaşma'nın Fransa açısından kazanımı Güney Cephesinden askerlerini çekerek yaklaşık iki yıldır devam eden savaşın ağır iktisâdi ve askerî kayıplarından¹³⁴ kurtulması; birliklerini Suriye-Lübnan ve Kuzey Afrika'ya kaydırmasıydı.¹³⁵ Bu açıdan Fransız Hükûmetinin kayıplar nedeniyle yaşadığı baskıdan da kurtulduğu göz önüne alınmalıdır.¹³⁶

Ayrıca Ermeni taraftarları da menfi propaganda ve asılsız iddialarla anlaşmaya tepki göstermiş ve Fransa'nın Ermenileri yarı yolda bıraktığını iddia etmişti.¹³⁷ Bir Ermeni taraftarı olan André Mandelstam'a göre; Ankara İtilafnâmesi'ndeki sınır hattı Londra Anlaşması'yla neredeyse aynıydı. Fakat Fransa, Londra Anlaşması'nda elde ettiği ekonomik ayrıcalıkları kaybetmiş; azınlıklarla ilgili hükümler Türkiye'nin isteği doğrultusunda çözülmüştü. André, bu anlaşmayla bölgede yaşayan birçok Ermeni'nin perişan bir halde bölgeden ayrılmak durumunda kaldığını belirterek eleştiri getirmişti.¹³⁸

Macmillian'e göre ise Fransa, bu anlaşmayla birtakım ekonomik imtiyazlar elde ederken, Ankara Hükûmeti ise büyük güçlerden biri tarafından tanınmasıyla ve Kilikya'nın Fransızlar tarafından boşaltılmasıyla önemli kazanımlar sağlamıştı.¹³⁹

¹³³ Akyüz, *a.g.e.*, s.215-224.

¹³⁴ Bir iddiaya göre Fransa, bölgede iki yıl boyunca devam eden savaşlarda sadece 5.000 Fransız askerini kaybetmişti. Bkz. Erdal İlter, "Millî Mücadelede Doğu Lejyonu (Legion D'Orient)'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1/3, (1989), s.433.

¹³⁵ Hüseyin Bulut, "Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62, (2018), s.540; Budak, "Millî Mücadele Dönemi", s.113.

¹³⁶ Güçlü, *a.g.m.*, s.1107.

¹³⁷ İlter, *a.g.m.*, s.432-433.

¹³⁸ André Mandelstam, "L'accord franco-turc d'Angora du 20 octobre 1921 et l'exode des Arméniens de la Cilicie", *La Société Des Nations Et Les Puissances Devant Le Problème Arménien*, Chapitre XII, Paris 1926, s.1-3.

¹³⁹ Macmillian, *a.g.e.*, s.440.

İngiltere ise anlaşmadan memnun olmamış, ihanet olarak dahi nitelendirmiş ve Fransa'ya suçlayıcı bir nota vermişti. Özellikle Fırat'ın doğusundaki demiryolu hattının Türkiye'de kalması, Türk ordusunun olası Musul Harekâtında demiryolunu kullanabileceği gerekçesiyle İngiltere'yi rahatsız etmişti.¹⁴⁰

Batı Cephesi'nde Türk ordusuyla savaşan ve Güney Cephesi'nde Türklerin Fransızlarla muharebe etmesini kendi lehine kullanmaya çalışan Yunanistan da, Anlaşmayı hayal kırıklığı olarak görmüştür.¹⁴¹ Zira Türk birliklerinin Batı Cephesi'ne kaydırılacak olması Yunanistan kanadında da kendilerine göre olumsuz bir mutabakat olarak değerlendirilmişti.

Ankara İtilâfnâmesi'den Lozan Antlaşması'na Türk-Fransız İlişkileri

Ankara İtilâfnâmesi Sonrası Türk-Fransız İlişkileri ve Mudanya Ateşkesi

Taraflar arasındaki savaşı sonlandıran Anlaşma sonrası Ankara Hükûmeti ve Fransa arasında temsilcilik meselesi de gündeme gelmiş ve karşılıklı yarı temsilci atanması kararlaştırılmıştı. Bu kapsamda Ankara Hükûmeti, Ferit Bey'i (Tek) Paris'e temsilci olarak göndermişti.¹⁴² Aralık 1921'de göreve başlayan Ferit Bey aracılığıyla Türkiye'nin istiklaline gösterilen saygıdan dolayı TBMM'nin şükranlarını ifade etmek üzere Fransa'ya hediyeler gönderilmişti. Fransa ise Albay Mougini temsilci atamış olup Mougini görevine Haziran 1922'de başlamıştı.¹⁴³

Türk ve Fransız heyetleri arasında anlaşmanın sahadaki uygulanmasına yönelik bu süreçte görüşmeler devam etmiş; iki taraf beklentilerini dile getirmişti. Bilhassa Türk tarafı, Fransız birliklerinin işgal bölgelerinden sağlıklı bir şekilde çekilmesini ve vaat edilen silah ve cephane yardımının yapılmasını istemiş; bu konu Mustafa Kemal Paşa ve F. Bouillon arasında Aralık 1921'de Konya/Akşehir'deki görüşmede de ele alınmıştı. Mustafa Kemal Paşa; Türk ordusu için silah ve cephane

¹⁴⁰ Hasan Köni, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1/2, (1998), s.224; Güçlü, a.g.m., s.1107-1108.

¹⁴¹ Metintaş, a.g.m., s.7.

¹⁴² Baykal, a.g.m., s.488-489.

¹⁴³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, Ankara 2019, s.49.

desteği dışında İstanbul'un ve İzmir'in boşaltılması, Kapitülasyonlar ve Ermeni meselesi gibi konular üzerinde Türkiye'nin talep ve isteklerini iletmişti. F. Bouillon ise Paris'e döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı ve Harp Bakanlığı ile görüşerek Türkiye'ye verilecek harp araç gereç ve malzemesinin temin edilmesini istemişti.¹⁴⁴

Esasında Mustafa Kemal Paşa'nın Fransa'dan beklentisi, Fransa'nın müttefiklerini de Türkiye'nin talepleri konusunda ikna etmesiydi. Bu amaçla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 1922 yılı Mart ayında, önce Paris'e ve ardından Londra'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş; diplomatik temaslarda bulunarak Fransa ve İngiltere'nin Ankara Hükûmeti ile ilgili tutumunu öğrenmek istemişti. Paris'te Bouillon ve Başbakan Poincare ile görüşen Yusuf Kemal Bey, silah ve malzeme desteği sözünü bir kez daha hatırlatmıştı. Nitekim kısa bir süre sonra Fransız silah şirketleri üzerinden bir miktar silah ve cephane yardımı gelirken Fransızların Kilikya'dan çekilirken bıraktığı askerî malzemeler de olmuştu.¹⁴⁵ Fransa; 10 tayıre, 8.000 tüfek, 5.000 at ile 10.000 takım üniformanın yanı sıra muayyen miktarda sağlık malzemesi, ilaç ile harp teçhizat ve lojistik malzemesini 200 milyon Frank karşılığında Ankara'ya satmıştı.¹⁴⁶ Fakat Fransa, İngiltere'yle çıkar ortaklığını düşünerek Ankara ile ilişkisini samimi ve dostluk çerçevesinde değil daha tarafsız bir seviyede sürdürüyordu.

İtilaf devletleri ise Yunan ordusuna yönelik Türk taarruzunu engellemek, Türk ve Yunan birlikleri arasında ateşkes tesis etmek ve de Sevr maddelerini hafifleterek Ankara Hükûmetine kabul ettirmek maksadıyla 22 Mart 1922'de Paris Konferansını düzenlemişti. Böylece Sevr ve Londra Konferansı'ndaki taleplerinden sonra üçüncü kez barış teklifini Ankara Hükûmetine iletmişlerdi. Fakat Sevr taslağını esas alan bu teklif Ankara tarafından kabul edilmemişti.¹⁴⁷

Bir yandan diplomatik görüşmelerle bir netice almaya çalışan Ankara Hükûmeti diğer yandan da Yunan ordusunu Anadolu'dan çıkartmak için

¹⁴⁴ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.157.

¹⁴⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, s.18-20.

¹⁴⁶ Bulut, a.g.m., s.540.

¹⁴⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, C.2, 9. bs., yay. haz., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1969, s.647-654.

kapsamlı bir harekât hazırlığı içerisindeydi. Fakat barışçıl yollarla sonuç almak isteyen Mustafa Kemal Paşa, bu defa Temmuz 1922’de Fethi Bey’i (Okyar) Paris ve Londra’ya göndermişti. Paris’te Başbakan Poincare ile görüşen Fethi Bey, Fransız basınına verdiği demeçte; zafer elde etmeye yönelik inancını belirtmiş; ancak kan dökülmemesi adına bir kez daha diplomasi kanalını denediklerini ifade etmişti. Akabinde Londra’ya geçen Fethi Bey, üst düzey yetkililer tarafından kabul edilmemiş ve kendisine “İngiltere şimdi müzakere istemiyor” mesajı iletilmişti. Fethi Bey’in ziyaretinden netice alınamaması üzerine 26 Ağustos’ta Türk ordusu tarafından Büyük Taarruz Harekâtı başlatılmış ve 30 Ağustos Zaferi ile Yunan birlikleri mağlup edilmiştir. Takip harekâtı kapsamında Afyon, Kütahya, Eskişehir, Uşak, Aydın ve 9 Eylül’de İzmir, müteakiben Bursa ve Bandırma da işgale son verilmiştir.¹⁴⁸

Harekâtın devamında Türk birliklerinin Çanakkale’deki tarafsız bölge sınırına yaklaşmasıyla bölgedeki Fransızlar Gelibolu tarafına geçmişti.¹⁴⁹ Gelişmeler karşısında İngiltere Hariciye Vekili L. Curzon, Başbakan Poincare ile görüşmek üzere Paris’e gitmiştir.¹⁵⁰ Bu görüşmede Poincare Curzon’a, barış yapılabilmesi için Trakya ve Edirne’nin Türklere teslim edilmesini önermiş; zira Türkler eliyle tek bir Fransız askerinin, Fransızlar eliyle de bir Türkün öldürülmesine tahammül edemeyeceğini söylemiştir. Neticede Fransa’nın önerisi benimsenmiş ve ateşkes görüşmelerine başlanması için İtilaf devletleri tarafından 23 Eylül 1922’de Ankara Hükûmetine bir nota gönderilmiştir.¹⁵¹

Bu süreçte Fransa’nın; müttefikleri İngiltere, İtalya ve Yunanistan nezdinde yaptığı görüşmeler de Ankara’nın taleplerini ileterek bir bakıma aracılık üstlendiği görülmektedir.¹⁵² Nitekim Eylül ayında İzmir’e gelerek Mustafa Kemal Paşa’yla bir kez daha görüşen F. Bouillon, İtilaf devletleri ve Türk tarafı arasındaki notaların karşılıklı iletilmesinde aktif rol oynamıştır.¹⁵³

¹⁴⁸ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar IV*, s.147-165.

¹⁴⁹ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.158-162.

¹⁵⁰ Macmillian, *a.g.e.*, s.441.

¹⁵¹ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar IV*, s.197-198.

¹⁵² Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.162-164.

¹⁵³ Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, s.676-678.

Neticede 4 Ekim'de Mudanya'da Türk Hükûmeti ile İngiltere, Fransa ve İtalyan temsilcilerinin katılımıyla ateşkes görüşmelerine geçilmiş; bir haftalık müzakerelerden sonra Mudanya Ateşkes Anlaşması (11 Ekim 1922) imzalanmıştır. Buna göre Yunan birliklerinin Doğu Trakya'dan çekilmesiyle bölgeye Türk jandarmaları dâhil olmuş ve Türk memurlar göreve gelmişti. Gelinen süreçte artık Türkiye ile Sevr yerine yeni bir barış yapılacağı kesinleşmişti. İtilaf devletlerinin 28 Ekim 1922'de barış görüşmeleri için Ankara Hükûmetini Lozan Konferansı'na davet etmesiyle artık Millî Mücadele'de askerî safha kapanmış ve diplomatik sürece girilmişti.¹⁵⁴

Lozan Konferansında Türk-Fransız Müzakereleri ve Lozan Antlaşması'nın İmzalanması

Türk-Fransız ilişkileri, Ankara İtilâfnâmesi imzalanca da henüz ihtilafları ortadan kaldıracak seviyede değildi. Lozan Konferansı da Türkiye ve İtilaf devletleri arasındaki meselelerin halledilip barışa ulaşabilmesi maksadıyla toplanmıştı.¹⁵⁵

Lozan görüşmelerinde Fransa'nın nasıl bir tutum takınacağına ilişkin Fransa Başbakanı Poincare, Fransa'nın müttefiklerle iş birliği içerisinde olacağını fakat Türklere karşı da olumlu ve dostane bir politika takip edileceğini ifade etmişti. Fransız basını da Hükûmetin İngiltere'den bağımsız, kendi menfaatlerini öncelikleyen, Türklerin haklarına da saygı gösteren barış yanlısı bir tutum sergilemek istediğini belirtmişti.¹⁵⁶

Fransa'nın yarı temsilcisi olarak Ankara'da bulunan Albay Mougins ise Hükûmet yetkilileri nezdinde gönderdiği raporlarda; Fransa'nın öncelik vereceği Kapitülasyonlar, dış borçlar, azınlıklar vb. konular hakkında

¹⁵⁴ Ancak İtilaf devletlerinin Ankara'nın yanı sıra İstanbul Hükûmetini de konferansa davet etmeleri, Ankara'nın tepkisini celp etmiş, sadrazam Tevfik Paşa'nın konferansa katılıma yönelik istekli olması üzerine Ankara harekete geçmiştir. TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde yapılan oylamayla 1 Kasım 1922'de Osmanlı saltanatı lağvedilmiş; böylece Lozan'a Türk devleti ve milletini temsilen sadece Ankara Hükûmeti katılmıştır. Bkz. İleriş Kemal, *Lozan'ın Deşifresi*, Ankara 2018, s.13-17.

¹⁵⁵ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı*, s.170.

¹⁵⁶ Kemal, *a.g.e.*, s.27.

mütalaada bulunarak Türklere güvenilmesi gerektiğini ve İngiltere gibi katı bir tutum sergilenmemesini tavsiye etmişti.¹⁵⁷

İngiltere ise Fransa'yı yanına çekmeyi planlamış; eğer Fransa Lozan'da Türklere karşı İngiliz tezlerini desteklemezse, Fransa-Almanya arasındaki ihtilafta Fransa'ya destek olmayacağını bildirmişti.¹⁵⁸ Şüphesiz aralarında bazı konularda anlaşmazlık olsa da iki büyük güç ve müttefik olarak İngiliz ve Fransızlar çoğu konuda ortak bir tutum benimsemekteydi.¹⁵⁹ Dolayısıyla Konferansta İngiltere, Fransa ve İtalya ve hatta Yunanistan genellikle Türk heyetine karşı ortak hareket etmişlerdi. Bununla birlikte Fransa ve İtalya'nın, İngiltere ve Yunanistan'dan ayrı tutum takındığı ve Türklerin lehine tavır aldığı konular da vardı. Lord Curzon bu durumu, "*Fransız ve İtalyanların Türklere yağ çekmesi*" olarak nitelendirmişti.¹⁶⁰

Neticede Konferansın ilk toplantısı 20 Kasım 1922'de başlamıştır. Konferansın ilk etabı (4 Şubat 1923'e kadar) yaklaşık iki buçuk ay çetin müzakerelerle geçmişti. İngiltere, İtalya ve Fransa'nın başkanlığında oluşturulan üç ana komisyonda Türkiye'nin karşısında İtilaf devletlerinin temsilcileri bulunmaktaydı. Özellikle Fransa'nın başkanı olduğu üçüncü komisyon, iktisâdi, mâli konular ve Kapitülasyonları müzakere etmekteydi.¹⁶¹ Fransa açısından da en önemli konular bunlardır.

Türkiye'yi Lozan'da birinci delege ve baş murahhas olarak Dışişleri Vekili İsmet Paşa (İnönü), ikinci murahhas Sinop Mebusu Rıza Bey (Nur) ve üçüncü murahhas Trabzon Mebusu Hasan Bey (Saka); Fransa'yı ise İtalya Büyükelçisi Mösyö Camille Barrere, Senatör ve Büyükelçi Mösyö Maurice Bompard ve Fransa'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri General Maurice Pelle temsil etmekteydi.¹⁶²

Lozan'daki Türk heyeti için Fransızlarla müzakere edilmesi düşünülen önemli konuların başında Ankara İtilâfnâmesi ile geçici olarak belirlenen

¹⁵⁷ Baykal, a.g.m., s.489-492.

¹⁵⁸ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.336.

¹⁵⁹ Akyüz, a.g.e., s.326-336.

¹⁶⁰ Macmillian, a.g.e., s.442.

¹⁶¹ Ahmet Özgiray, "Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 7/1, (1992), s.69; Kemal, a.g.e., s.34.

¹⁶² Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.221.

Türkiye-Suriye sınırı gelmekteydi. Nitekim Lozan'a gidecek heyetin görüşüldüğü süreçte TBMM de bu konuya duyarlı bir şekilde yaklaşmış; mebuslar Türkiye-Suriye sınırının Mîsâk-ı Millî'yi esas alan bir şekilde yeniden tespit edilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardı.¹⁶³ Hükûmet bu konuda İsmet Paşa'ya, sınırın Mondros Mütarekesi'nde imzalandığında Türk ordusunun konuşlanmasını esas alan bir şekilde belirlenmesine yönelik girişimlerde bulunması talimatı vermişti.¹⁶⁴

Konferans'ta bu konu diğer konuların oluşturduğu hassasiyet nedeniyle uzun bir süre gündeme gelmemiş; İsmet Paşa durumu Ankara'ya bildirmişti.¹⁶⁵ Sınır konusu ancak 23 Ocak 1923'teki Musul konusu tartışılırken gündeme gelmesi ihtimaline karşı Fransız delege Bompard, Türkiye-Suriye sınırının iki taraf arasında Ankara İtilâfnâmesi ile çözüldüğünü ve tartışma konusu olmadığını belirterek konferansta sadece onaylanmış bir husus olarak ifade edilebileceği beyan etmişti. Şüphesiz İsmet Paşa'nın bu oturumda Musul'la ilgili İngilizlerle yoğun müzakere yapılması, Bombard'ın sözlerine bir tepki vermemesine neden olmuştu.¹⁶⁶ Görüldüğü üzere diğer meselelerdeki çetin müzakereler yüzünden Suriye sınırı, imzalanırken geçici olduğu düşünülmesine ve Lozan öncesi değiştirilmesine yönelik Hükûmet talimatına rağmen Fransızlarla müzakere gündemine dahi alınamamıştı.

İsmet Paşa ile General Pelle arasında Ankara İtilâfnâmesi'nin Lozan Protokolüne girmesine ve sınırın durumuna ilişkin müzakereler yaşanmıştı. Nitekim Pelle, İtilâfnâme'nin yerel ve ikili bir anlaşma olduğu ve diğer ülkeleri ilgilendirmeyeceği gerekçesiyle tüm maddelerinin barış antlaşmasına girmesine karşı çıkmış; zaten tüm ekleriyle geçerli olduğunu söylemişti. Böylece sınır konusu, Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinde Ankara İtilâfnâmesi'nde belirlenen sınır olarak belirtildiği üzere kapanmıştı.¹⁶⁷

¹⁶³ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.293-295, 337-338.

¹⁶⁴ Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)", *Belleten*, 82/295, (2018), s.1156.

¹⁶⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Ankara 1990, s.237-276, 300.

¹⁶⁶ Şimşir, *a.g.e.*, s.431; Rıza Nur, *Millî Kıyam Millî Mücadelenin İç Yüzü*, İstanbul 1992, s.443.

¹⁶⁷ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, (çev., Seha L. Meray), Takım II, C.1, Kitap 1, Ankara 2018, s.8-11; Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.449-452.

Türkiye-Suriye sınırı dışında Lozan'da Fransa ile ihtilafa yol açan meseleler Osmanlı borçları ve Kapitülasyonlardı.¹⁶⁸ Fransa'nın ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik katı tutumu, yanı sıra İngiltere ile anlaşmazlıklar nedeniyle görüşmeler kesilmiş ve Türk heyeti Ankara'ya dönmüştü. İsmet Paşa yaptığı açıklamada, birçok konuda gerekli bütün fedakârlıkları yaptığını fakat iktisâdi konularda taviz vermeyi reddederek geri döndüğünü ifade etmişti.¹⁶⁹ Yine de barışa ulaşmayı hedefleyen Türk Hükûmeti, 8 Mart 1923'te İtilaf Devletlerine bir nota göndererek müzakerelere hazır olduğunu belirtmiş, karşı tarafta aynı niyette olunca 23 Nisan 1920'de Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi açılmış ve üç ay boyunca devam edecek müzakereler süreci başlamıştı.¹⁷⁰

İkinci görüşme safhasında Türk ve Fransızlar arasındaki müzakerelere bakıldığında, Fransa özellikle Osmanlı borçlarının sadece Türk Hükûmetini ilgilendirdiğini ve borçların altın üzerinden ödenmesi gerektiği tezini ileri sürmüştü.¹⁷¹ Uzun tartışmalardan sonra Osmanlı borçlarının sadece Türkiye tarafından değil Türkiye'den ayrılan veya toprak kazanan devletler tarafından da üstlenilmesine, ayrıca borçların frank cinsinden ödenmesine yönelik Türk tezi kabul edilmişti. Kapitülasyonların kaldırılmasına da karşı çıkan Fransızlar, içeriğinin değiştirilebileceğini lakin yeni sistemin kendi menfaatlerine cevap vermesi gerektiğini beyan etmişti. Türk tarafının tavizsiz tavır takındığı Kapitülasyonlar meselesi Türkiye lehine çözülmüş ve Lozan Antlaşması'nın 28. maddesinde yer aldığı üzere tamamen kaldırılmıştı.¹⁷²

Yanı sıra Antlaşmanın 29. maddesinde; Fransız uyruklu kabul edilen Faslılar ve Tunusluların Türkiye'deki diğer Fransız uyruklulara uygulanan rejimden yararlanacakları, ihraç ve ithal malların söz konusu ülkelerde bağlı olacağı süreçlerin Fransa ve Türkiye arasındaki bir anlaşmayla belirleneceği hükme bağlanmıştır. Antlaşmanın diğer maddelerinde de azınlık hakları, azınlıklara ait eğitim ve kültür kurumları, Osmanlı dış

¹⁶⁸ Fransız heyetiyle tartışılan konular için bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Takım II, C.1, Kitap 1, s.27-32, 35-50, 51-63, 116-127.

¹⁶⁹ Budak, *99 Soruda Lozan*, s.70-78.

¹⁷⁰ Kemal, *a.g.e.*, s.50-51.

¹⁷¹ Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap*, s.285-287.

¹⁷² Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.356-362; Kemal, *a.g.e.*, s.70-71, 125-129.

borçları gibi Fransa dâhil diğer devletleri ilgilendiren birçok husus çözüme kavuşturulmuştu.¹⁷³

Lozan Antlaşması'nın Fransa'yı ilgilendiren bir diğer önemli maddesine bakıldığında; 23 maddede kararlaştırılan "Boğazlar Rejimi"nde ayrıntıları daha sonra saptanacağı üzere Fransa da temsil edilecekti. Buna göre Lozan'ın 2. maddesinde belirtilen ve anlaşma ekinde gösterilen haritada yer alan Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nı ihtiva eden Boğazlardan 23. maddeye göre serbest geçiş ilkesi benimsenmişti. Ek sözleşmeyle Avrupa ve Anadolu yakası askerden arındırılmış ve Boğazların Komisyon tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁷⁴

Açıklandığı üzere Lozan'ın ikinci safhası, ilkinde göre daha olumlu bir şekilde geçmişti. Uzlaşılan konulara son halinin verilmesiyle 24 Temmuz 1923 tarihinde 143 madde ve 17 protokolden oluşan Lozan Antlaşması imzalanmıştı.¹⁷⁵

Antlaşmanın imzalandığı gün Türk Heyet Başkanı İsmet Paşa ile Fransa Heyeti Başkanı Pelle arasında karşılıklı mektuplar da teati edilmişti. Bu anlamda İsmet Paşa tarafından yazılan mektupta, Fransız gemilerinin Türk karasularındaki seyrüsefer süreçlerinde kolaylık sağlanacağı ve Fransız firmalarının bir müddet daha faaliyet göstermesine izin vereceği ifade edilmiş; aynı şekilde Türkiye'ye ait gemilerin de Fransız limanlarından en çok yararlanan uluslardan olmasını umduğu belirtilmişti. Yine bir başka mektupla İsmet Paşa, Fransa'ya ait eğitim-öğretim, sağlık ve din kurumlarının tanınacağını bildirmişti. General Pelle tarafından ise İsmet Paşa'ya, Ankara İtilafnâmesi'nin geçerli olduğuyla ilgili; ayrıca iki ülke arasındaki ithalat ve ihracattaki gümrük tarifeleri ile ticaretin ne şekilde olacağına ilişkin konuları ihtiva eden mektuplar sunulmuştu.¹⁷⁶

Öte yandan Lozan Antlaşması çerçevesinde yapılan "Boşaltma Konusunda Protokol ve Bildiriye" göre, halen İstanbul ve Boğazlarda işgal birlikleri bulunan İtilaf devletleri, 6 hafta içinde İstanbul'u tahliye

¹⁷³ Kemal, a.g.e, s.145-216.

¹⁷⁴ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.30, 82, 95, 148-158.

¹⁷⁵ Kemal, a.g.e, s.51-52.

¹⁷⁶ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar*, Takım II, C.1, Kitap 2, s.253-254.

edecekti.¹⁷⁷ Bu kapsamda 6 Ağustos 1923'te İtilaf devletleriyle Ankara Hükûmeti arasında; İstanbul, Boğazlar, Karaağaç, Bozcaada ve Gökçeada'nın tahliyesine ilişkin protokol imzalanarak tahliyenin ne şekilde olacağı saptanmıştı. Neticede 12 Eylül'de İngiliz ve İtalyan birlikleri gibi Fransızlar da işgal ettiği kışla ve binalar ile el koydukları silah ve cephaneyi teslim ederek şehirden ayrılmıştı. İstanbul'un devir-teslim töreni ise 2 Ekim'de olmuş ve 6 Ekim'de Türk ordusu şehre dâhil olmuştu.¹⁷⁸

Ve en nihayetinde Lozan Antlaşması'nın 3. maddesine göre, imzacı taraflardan en az üçü onama belgelerini sunduğu tarihten itibaren anlaşma yürürlüğe girecekti.¹⁷⁹ Bu kapsamda Türkiye, antlaşmanın 143. maddesinde Paris'te saklanması kararlaştırıldığından onay belgelerini 31 Mart 1924'te Fransa'ya göndermişti. Fransa ise 27 Ağustos 1924 tarihinde Lozan Antlaşması'nı parlamentosunda onaylamıştı.¹⁸⁰ Böylece Lozan'daki uzlaşmayla Türkiye-Fransa arasında büyük sorun teşkil eden meselelerde büyük oranda çözümlenmişti.

Sonuç

Osmanlı ve Fransa arasında 15. yüzyılda başlayan ikili ilişkiler; uzun bir müddet siyasi, askerî ve ekonomik alanda yakın ve güçlü bir seviyede devam etmiştir. Osmanlı'nın eski gücünü kaybetmeye ve Fransa'nın büyük bir imparatorluk haline gelmeye başladığı 18. yüzyılda ise bu ilişkiler, Fransa'nın yayılcı politikasından kaynaklı olarak eski yakınlığını kaybetmişti.

19. yüzyılda ise iki ülke arasındaki münasebetler, çalkantılı bir süreç yaşamıştır. Örneğin Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabalarını Fransa'dan örnek alarak yapması nedeniyle kişilerden kurumlara kadar Fransız etkisi belirginleşmeye başlamıştır. Ancak bu dönemde Fransa'nın Cezayir ve Tunus gibi Osmanlı topraklarını işgal etmesi, Gayrimüslim unsuları bahane ederek Osmanlı içişlerine karışması,

¹⁷⁷ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, (çev., Seha L. Meray), Takım II, C.2, Ankara 2018, s.116.

¹⁷⁸ Mücahit Özçelik, "Türk Kaynaklarında İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce Tahliyesi", *Belleten*, 76/276, (Ağustos 2012), s.649-650, 653, 658-663.

¹⁷⁹ Kemal, *a.g.e.*, s.215.

¹⁸⁰ Budak, *99 Soruda Lozan*, s.155.

Kapitülasyonları kendi lehine kullanması ve Osmanlı ekonomisindeki etkinliğinin artması gibi nedenlerden ötürü iki devlet arasında siyasi, askerî, ekonomik problemler ve anlaşmazlıklar yaşandığı da görülmektedir.

İki ülke Birinci Dünya Savaşı'nda karşıt cephelerde savaşarak düşman durumuna geçmişlerdir. Nitekim Fransa, müttefikleriyle yaptığı gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarının paylaşılmasında belirleyici olmuş; paylaşım planlarına göre savaş sonunda bazı Türk topraklarına hâkim olmak istemiştir.

Ancak savaş sonrasında Anadolu'nun güneyinde gerçekleşen işgallerine karşı vuku bulan Millî Mücadele karşısında birçok bakımdan güç bir vaziyette kalan ve Suriye'deki varlıklarını da tehdit altında hisseden Fransızların, siyasi bir uzlaşma zemini aramak durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Haddizatında Fransızların Osmanlı ekonomisindeki etkinlikleri ve ekonomik çıkarları dikkate alındığında barış tesis etmeyi hedeflediklerini ifade etmek mümkündür.

Şüphesiz Fransa'nın bir yandan Ankara Hükûmetiyle uzlaşmaya çabalarken bir yandan da San-Remo ve Sevr gibi projelerle bölgedeki varlığını uluslararası bir zemine oturtmaya çalıştığı; ancak bunları sahada uygulamada aynı başarıyı gösteremeyip diyalog kapısını açık bıraktığı görülmektedir.

Fransa'nın bu ikili politikasına karşı temkinli hareket etse de askerî ve siyasi maksatlarla Ankara Hükûmetinin de barışa istekli olduğu değerlendirilmektedir. Zira Ankara Hükûmetinin; askerî açıdan Güney Cephesi'ni kapatarak tüm birlikleri Batı Cephesi'ne kaydırmayı planlaması; siyasi açıdan ise Batılı büyük bir güç tarafından İstanbul Hükûmetinin yerine uluslararası arenada tek meşru güç olarak tanınmak istemesi nedeniyle 1920'den itibaren Türk-Fransız anlaşması yapılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Her iki taraf arasında karşılıklı heyetlerin gidip geldiği Aralık 1919'da başlayıp Ekim 1921'e dek aralıklarla devam eden görüşmelerde, özellikle Türkiye-Suriye sınırına yönelik görüş farklılıkları ve Fransızların Türk topraklarındaki ekonomik imtiyaz talepleri nedeniyle uzlaşma sağlanamadığı görülmektedir. Fakat iki tarafın da ifade edilen sebeplerden ötürü barışa ihtiyaç duymaları, en azından asgari

müştereklerde buluşarak ve fedakârlıklarda bulunarak geçici bir anlaşma yapmalarının yolunu açmıştır.

Neticede Ankara İtilâfnâmesi'yle Türk-Fransız savaşı Güney Cephesi'nde sona ermiştir. Anlaşmada belirlenen sınırlara göre Türkiye ideal Mîsâk-ı Millî sınırlarından tavizler verse de işgal altındaki 5 şehrini işgalden kurtarmıştır.

Anlaşma sonrası dönem, Türk-Fransız ilişkilerinin 1914'ten beri devam eden savaş atmosferinden uzaklaşarak yavaş yavaş düzelmekte olduğu bir periyot olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Fransa, müttefikleriyle Türkiye arasında Mudanya Ateşkesinin sağlanması ve Lozan'a davet gibi konularda arabuluculuk yapmış; gizli bir şekilde Ankara'ya silah, mühimmat ve cephane yardımı yapmış ve satışlar gerçekleştirmiş; karşılığında da Türkiye'deki ekonomik çıkarlarını temin etmeye çalışmıştır.

Şüphesiz Lozan Konferansı başladığında Türkiye ve Fransa arasındaki çok sayıda ihtilaf bulunmaktaydı. Osmanlı dış borçlarından Kapitülasyonlara kadar çeşitli sorunlar, Lozan'da yapılan uzun müzakereler sonucunda çözümlenebilmiştir. Türkiye-Suriye sınırı ise her ne kadar Lozan'a giderken değiştirilmesi için planlama yapılsa da Konferanstaki tartışma konularının çokluğu ve durumun hassasiyeti nedeniyle yeniden ele alınmamıştır.

Türkiye penceresinden bakıldığında makalenin kapsamını ihtiva eden süreçte şu kazanımlar elde edildiği değerlendirilmektedir:

- Fransa'nın işgal ettiği birçok şehrin işgalden kurtarılması,
- Türkiye'nin, Fransa tarafından bağımsız bir ülke olarak resmen tanınması,
- Kapitülasyonlar ve dış borçlar konularının Türkiye'nin hassasiyetlerinin önceliklenerek çözüme kavuşturulması.

Bu kazanımlarla çoğu hedefine ulaşan Türkiye'nin güney sınırını arzu ettiği ölçüde belirleyememesi yönünden bu kısımdaki hedefinin eksik kaldığı ifade edilebilir.

Fransa açısından bakıldığında ise;

- Güney Cephesi'nde işgal ettiği sahaları tahliye etmesi karşılığında Suriye ve Lübnan'daki varlığını güçlendirme imkanı yakalaması,

- Bu sayede Suriye'deki işgale karşı direnişin Türkiye desteğinden mahrum kalmasının sağlanması,

- Türkiye'deki çıkarlarını, genel ölçüde teminat alarak bir kazan kazan prensibinin ortaya çıkması gibi hususlar zikredilebilir.

Fransa açısından ise hedefine ulaşamayan noktalar, Sykes-Picot'tan itibaren amaç edindiği Anadolu'nun güneyindeki geniş bir sahayı tahliye etmek zorunda kalması; bunun yanı sıra ekonomik ve mali konular ile kapitülasyonlar hususunda kendi menfaatlerini içeren tavizleri elde edememesi olarak açıklanabilir.

Neticede diplomatik olarak bir uzlaşuya varılabilmek için her iki tarafın da müzakere masasında belli konularda taviz vermek suretiyle netice almayı başarabildiği ifade edilmelidir.

Sonuç olarak Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na kadar olan süreçteki Türk-Fransız ilişkilerinin; Türk topraklarının paylaşım projeleri gölgesinde Fransa'nın politik tutumu ve askerî işgal girişimlerine karşı Türk İstiklal Harbi'nin ortaya koyduğu askerî ve siyasi sonuçlarla yeniden şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni şartların, tarihten gelen köklü ilişkileri ile ulusal ve uluslararası menfaatleri doğrultusunda iki taraf arasında müzakereye zemin hazırladığı ve neticede barışa ulaşılmasını mümkün kıldığı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

TBMM Tutanakları Gizli Celse Zabıtları

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336 (1920), C.1, 2. in'ikat, 4.celse, ss.5-6.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Mayıs 1337 (1921), C.10, 32. in'ikat, 2.celse, ss.73-76.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Ekim 1337 (1921), C.13, 91. in'ikat, 2.celse, ss.290-296.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 13 Ekim 1337 (1921), C.13, 92. in'ikat, 2.celse, ss.298-314.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 15 Ekim 1337 (1921), C.13, 93. in'ikat, 3.celse, ss.321-331.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1337 (1921), C.13, 94. in'ikat, 1. ve 2.celse, ss.335-358.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 18 Ekim 1337 (1921), C.13, 96. in'ikat, 3.celse, ss.366-367.

Kitap ve Makaleler

Akandere, Osman, "Mondros Görüşmelerinde Bir Arabulucu: İngiliz Generali Townshend'in Mondros Görüşmeleri Öncesi Üstlendiği Arabuluculuk Rolü", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20/40, (Bahar 2020), s.5-23.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele IV Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi*, İstanbul 2019.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara 1988.

Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997.

Atabey, Figen, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 66, (Bahar 2020), s.63-90.

Atatürk Araştırma Merkezi, "Pierre Loti (1850- 1923)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/pierre-loti-1850-1923/>, [18.03.2023 tarihinde erişildi]

Atatürk, Kemal, *Nutuk 1920-1927*, C.2, 9. bs., yay. haz., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1969.

Atatürk, Kemal, *Nutuk Vesikalar*, C.3, 10. bs., yay. haz., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1969.

Başkan, Ömer Fatih, "Millî Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101, (2020), s.1-28.

Başkaya, Muzaffer, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 107/1, (2015), s.51-74.

Baykal, Hülya, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk - Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mouglin", *Atatürk Yolu Dergisi*, 2/7, 1991, s.455-511.

Budak, Mustafa, "Ankara İtilâfnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13/38, 1997, s.397-425.

Budak, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 71, (2020), s.445-471.

Budak, Mustafa, *99 Soruda Lozan*, İstanbul 2018.

Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, 5. bs., İstanbul 2014.

Budak, Ömer, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 19, (Güz 2008), s.97-114.

Bulut, Hüseyin, "Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62, (2018), s.539-548.

Çolakoğlu, Şinasi, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası 1918-1921-1930*, Ankara 1991.

Demir, Enes, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi?*, İstanbul 2018.

Demir, Enes, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misâk-ı Millî*, İstanbul 2017.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri I*, C.1, , Ankara 1953.

Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (çev., Mehmet Harmancı), 5. bs., İstanbul 2008.

Gauin, Maxime, "Bir Yol Ayrımının Sebepleri: Mondros Mütarekesi'nden İtibaren Lozan Antlaşması'na Kadar Fransa Cumhuriyeti İle Ermeni Komiteleri Arasındaki İlişkiler", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 49, (2014), s.159-187.

Gökay, Bülent, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, (çev., Sermet Yalçın), İstanbul 1997.

Güçlü, Yücel, "Turco-French Struggle For Mastery in Cilicia and the Ankara Agreement of 1921", *Belleten*, 65/244, (Aralık 2001), s.1079-1114.

Hatipoğlu, Süleyman, "Çukurova'da Fransız-Ermeni İşbirliği (1918-1921)", *Belleten*, 66/247, (Aralık 2002), s.943-966.

Helmreich, Paul C., *Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar Gizli Anlaşmalar ve Türkiyenin Taksimi*, (çev. Şerif Erol), İstanbul 1996.

Howard, Harry N., *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*, (çev. Salih Sabit Togay), Ankara 2018.

İlter, Erdal, "Millî Mücadelede Doğu Lejyonu (Legion D'Orient)'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1/3, (1989), s.419-436.

Karakaş, Nuri, "Sina-Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu: Teşkilat ve Kadro", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28/1, (2013), s.151-173.

Kaymaz, İhsan Şerif, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", *21. Yüzyıl Dergisi*, (Ekim-Kasım Aralık 2008), s.237-268.

Kılınçkaya, M. Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, 3. bs., Ankara 2015.

Köni, Hasan, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1/2, (1998), s.223-239.

Köse, İsmail, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies*, 6/3, (Nisan 2014), s.217-238.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, (çev., Seha L. Meray), Takım II, C.1-2, Kitap 1-2, Ankara 2018.

Lutskiy, Borisoviç, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (çev. Turan Keskin), Yordam Kitap, İstanbul 2011.

Macmillian, Margaret, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, (çev. Belkis Dişbudak), Ankara 2004.

Mandelstam, André, "L'accord franco-turc d'Angora du 20 octobre 1921 et l'exode des Arméniens de la Cilicie", *La Société Des Nations Et Les Puissances Devant Le Problème Arménien*, Chapitre XII, Paris 1926.

Metintaş, Mustafa Yahya, "Ankara Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2/5, (2019), s.1-26.

Nur, Rıza, *Millî Kıyam Millî Mücadelenin İç Yüzü*, İstanbul 1992.

Odabaşı, Hadiye Yılmaz, "Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, (2018), s.173-209.

Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919-1922 I-II*, 5. bs., Ankara 2020.

Özçelik, İsmail, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Ankara 2003.

Özçelik, Mücahit, "Türk Kaynaklarında İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce Tahliyesi", *Bellekten*, 76/276, (Ağustos 2012), s.647-671.

Özgiray, Ahmet, "Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 7/1, (1992), s.65-80.

Özpekcan, Meliha, *Türk - Fransız İlişkileri (1525-1921)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.7, İstanbul 1983.

Sarıkoyuncu, Ali, "Zonguldak ve Havalisinden Kuvâ-yı Milliye'ye Yapılan Yardımlar ve Temin Edilen Gelirler", *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/10, (1992), s.227-242.

Sofuoğlu, Adnan; YILDIRIM, Seyfi; "1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi", *Bellekten*, 79/284, (Nisan 2016), s.351-382.

Sonyel, Salahi R., *Kaygılı Yıllar Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, İstanbul 2012.

Soysal, İsmail, "Tarihsel Açıdan Bakıldığında Türkiye ile Fransa'nın Menfaatlerinin Birbirini Tamamlayıcı Niteliği", *Bellekten*, 54/209, (Nisan 1990), s.463-476.

Soysal, İsmail, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2, (1992), s.315-365.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara 2000.

Şimşir, Bilal N., *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Ankara 1990.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I-II-III-IV*, Ankara 2019.

Tengirşenk, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Ankara 2011.

Toprak, Zafer, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, İstanbul 2020.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 1. Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 5. bs., İstanbul 2017.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 2. Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 5. bs., İstanbul 2017.

Tutsak Sadiye, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Suriye'deki Gelişmelerin Ankara Hükûmeti ve Güney Cephesi Açısından Önemi (1918-1922)", *Yeni Türkiye Dergisi, Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93, (Ocak-Şubat 2017), s.1025-1060.

Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, yay.haz., Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 3. bs., Ankara 1999.

Türk İstiklal Harbi, IV'üncü Cilt Güney Cephesi, yay.haz., Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 2009.

Ulusoy, Mümtaz, *İstiklâl Harbi'nde 2'nci Kolordu (1918-1921)*, Ankara 2006.

Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara 2004.

Umar, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1914-1940)*, Elazığ 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt II. Kısım*, 5. bs., Ankara 2003.

Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1, Ankara 2011.

Yamaç, Müzehher, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)", 82/295, (2018), s.1153-1174.

Yavuz, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/23, (Mart 1992), s.273-308.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Ankara 1994.

Yavuz, Ünsal, "İngiliz ve Fransız Resmî Belgelerinde İstanbul'un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler", *Bellekten*, 56/217, (Aralık 1992), s.963-984.

Zürcher, Erik Jan, "The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War 1918*, London 1998.

Extended Abstract

The first contact between the Ottoman and French states, Sultan II. Although in the period of Bayezid, friendly relations were established in the first quarter of the 16th century. These relations between the two countries developed when the Ottoman Empire supported France against the Habsburg Empire and therefore gave France economic privileges. Since the 18th century, the strengthening of France and the Ottoman Empire's departure from its relatively former power changed the course of relations between the two countries. In this process, the attempt of the French to invade Egypt; In addition, Ottoman-French relations continued in a volatile course within the framework of the Ottoman Empire's follow-up of the developments in the West with a focus on France. As France became a colonial empire in the 19th century, its invasions of Ottoman lands such as Tunisia and Algeria, and its interventions in Egypt and Lebanon, caused bilateral relations to move away from their former closeness. Although the trust towards France was shaken from the Ottoman perspective, the fact that France was one of the most influential countries in the Ottoman economy through the Capitulations and that Ottoman Westernization was carried out by taking France as an example ensured the continuation of the Ottoman-French relations.

In this way, when it came to the First World War, The Ottoman Empire, on the other hand, an ally of Germany; was on the opposite side as France formed an alliance with England. Thus, the two countries became hostile in the First World War. In this process, while France was fighting on the fronts against the Ottoman Empire, it was politically decisive in sharing the Ottoman lands with the secret agreements it made with its allies. As a matter of fact, France, which shared the lands on the southern borders of the Ottoman Empire with England with Sykes-Picot, wanted to dominate Turkish lands in accordance with this post-war division. However, in the sharing negotiations between the Allied Powers that started in Paris after the war, one of the biggest disagreements between the Allies was the issue of sharing the Ottoman lands. While France wanted to take the lands that fell to its share through secret agreements, some disagreements arose between the two due to the attitude of England. Because the Allied Powers failed in the Dardanelles Front, to which France contributed. In the Syrian-Palestinian Front, although the British army won, the French contributed to the victory in a small amount. Therefore, England brought up the desire to make a new post after the war.

As a result of the negotiations, France found the right to occupy Syria, Lebanon and the south of Anatolia with the Syria Agreement signed with England. In addition, the Straits and various strategically important points,

especially the Ottoman capital Istanbul, were jointly occupied by its ally England and France. France, which acted jointly with England on some issues, was left alone in the south of Anatolia and Syria, and over time, it started to adopt a separate solution policy from England within the scope of its own interests.

Since the end of 1919, the National Forces Movement started against the occupations of the French army with the Armenian legion soldiers in the southern provinces of Anatolia, and many battles and clashes took place in 1920 and 1921 between the Turkish army, which was organized in a short time, and the French troops.

Within the scope of the National Struggle against the French occupation in the region; From Urfa to Antep, from Maraş to Mersin, from Kilis to Adana, from Hatay to Osmaniye, from Aleppo to Raqqa, many clashes took place between Turkish and French troops. In this process, France suffered heavy losses against the National Struggle led by the GNA Government established in Ankara with the occupation of Ottoman capital; In addition, the successful continuation of the War of Independence on the Eastern and Western Fronts led France, which had some conflicts with its ally England, to seek reconciliation with the Ankara Government.

As it can be understood from the reports of the period prepared by the French Government, France, which faced an unexpected military struggle in Anatolia in the first place, was also in an even more difficult situation with the start of the Kuva-yı Milliye Movement in Syria. The loss of soldiers of the French army, as well as the loss of economic and prestige, led to the reaction of the French public. In this process, the spread of the National Struggle Operation in Anatolia under the leadership of Mustafa Kemal Pasha throughout the country; Gathering administrative, political and military power under its own responsibility, caused France to negotiate and reconcile with the Ankara Government.

While France was attempting to reconcile with the Turkish Government in Ankara, on the other hand, it did not hesitate to take steps to reach its political, military and economic interests planned in the Ottoman lands by acting together with its allies. In this context, the "Trilateral Agreement/Tripartite Agreement", which divided Anatolia into a zone of economic influence outside the political borders in March 1920, finalized the sharing projects related to various regions of Anatolia, the southern region, Syria, Iraq, Palestine and the Arabian peninsula in April 1920. Along with England, France had the biggest share in the preparation of the San-Remo Agreement, which separated France and England into mandate administrations, and the Treaty of Sèvres in August

1920, which left a very narrowed piece of land to the Ottoman Empire, on which this agreement was based.

The Ankara Government, which acted cautiously against this policy of France, on the one hand increased its power with the military successes it achieved against the French on the Southern Front, at the same time it defeated the Armenians on the Eastern Front and established close relations with Soviet Russia. Besides, the battles he won against the Greek army on the Western Front made Ankara the sole authority of Anatolia and the Turkish state. All these developments contributed to France's search for an agreement by meeting with Ankara.

The military and political aims of the Ankara Government, which wanted to end the War of Independence by winning a decisive victory in this period, enabled Ankara to approach these attempts of France eagerly. Because the Ankara Government's military plans to close the Southern Front after the Eastern Front and shift all the troops to the Western Front; In political terms, attempts to make a Turkish-French agreement began in 1920, as he wanted to be recognized as the only legitimate power in the international arena instead of the Ottoman Government in Istanbul. In 1920, when mutual delegations came and went between both sides, no positive progress could be made except for the 20-day ceasefire announced in May.

Undoubtedly, although there was a desire for a compromise ground, reaching a solution was not easy. The relations, the main issue affecting the the two countries in this period was the state of war on the Southern Front, which continued for almost two years. Therefore, although the political and military problems between the two countries are mostly centered on the Southern Front, France's attitude in Istanbul and the Straits and Sevres, the Capitulations, commercial and financial issues, and its economic interests in Turkey and its relations with the allies also affect the Turkish-French relations. was among the important topics.

A draft agreement was prepared after the negotiations between Yusuf Kemal Bey, the Foreign Minister of the time, on behalf of Turkey, and F. Bouillon on behalf of France. The Turkey-Syria border, determined according to the draft, was largely the same, although it contained little changes in favor of Turkey compared to the one envisaged in the Bekir Sami-Briand Agreement of March 1921. However, according to this new draft, the economic privileges that France obtained in the old draft and the articles that would harm Turkey's political and economic sovereignty and independence were not included.

Before the agreement, great criticism was brought against the draft Turkish-French agreement by the deputies in the GNA; on the other hand,

Mustafa Kemal Pasha, talked about the negotiation processes with France and Turkey's demands regarding the border; He emphasized that Turkey needs such an agreement.

As a result, after long negotiations between Turkey and France, the Ankara Agreement/Agreement dated 20 October 1921 was signed. In the relations between, The new political situation that emerged in the relations between the two countries continued in a stable but neutral line during the Mudanya Armistice and the Lausanne Treaty afterwards. Especially at the Lausanne Conference, tough negotiations took place over France's claims on issues such as Ottoman debts and Capitulations. Finally, a permanent peace was established between Turkey and France with the Treaty of Lausanne, which was signed with mutual concessions and reconciliation of the parties on a common ground.

In this article, the Turkish-French relations from the Armistice of Mudros to the Treaty of Lausanne are discussed. The reflection of the political, diplomatic, military and economic developments between the parties between the years 1918-1923 on the Turkish-French relations was emphasized and the effects on both sides were examined comparatively. In this respect, it has been determined that there are many problems in almost every field affecting Turkish-French relations in the mentioned period. In this period, when wars and diplomatic negotiations took place, it is considered that mutual will was adopted for the solution of problems in line with the deep-rooted relations of the two countries and their national and international interests, and peace could be reached as a result.